

ERDÉLYI IRODALMI SZEMLE

HAVI FOLYÓIRAT

<p>Megjelenik minden hónapban július és augusztus kivételével.</p> <p>Előfizetési ára egész évre belsőldön 150 lej, külföldön 200 lej.</p>	<p>SZERKESZTI</p> <p>Dr. BORBELY ISTVÁN</p> <p>TANÁR.</p>	<p>Szerkesztőség és kiadóhivatal Cluj—Kolozsvár, Unitárius Kollégium.</p> <p>Az előfizetési díjak ugyanide Kovács Kálmán tanár, unitárius püspöki titkár címére küldendők.</p>
--	--	---

EGY NEGYEDÉV MAGYAR SZÉPIRODALMA.

A legtöbb kritikus olyan, mint az a turista, aki csak megy, csak megy előre, egy-egy érdekesebb természeti képnél megáll, gyűjti magába a benyomásokat, — de soha sem tekint vissza a bejárt vidékre, hogy egységes szemléletbe foglalja össze a látottakat. Pedig az ilyen összefoglalás, a visszatekintés egy hosszabb időköz költői termésére, nemcsak az olvasónak tanulságos, hanem tanulságos a kritikusnak is. Amaz a költői műveket a tervszerű szemlében magasabb szempontból tekintheti át, a kritikus szeme pedig hozzászokik a nagyobb szemhatárhoz, a távolságok áthidalásához, az egységes mérték alkalmazásához.

Kisértsük meg az immár múlttá vált jelennek — a három utolsó hónapnak — magyarországi szépirodalmát vázlatos összképben megrögzíteni.

I. Széppróza.

Az újabb magyar elbeszélő irodalomnak egy föltűnő vonása — már a háború óta megfigyelhetjük — a novellának fokozatos visszaszorulása a regény mellett. Mint minden szellemi jelenségnek, ennek is lenyúlik egyik gyökere az élet nemzetgazdasági rétegébe s a novella elhanyagolásának egyik oka kétségkívül a papirhiány, mely az ujságokat és a szépirodalmi folyóiratokat, az elbeszélések melegágyait, terjedelmük korlátozására kényszerítette. Volt idő, mikor novellát Magyarországon nem lehetett elhelyezni, csak tárca-novella formájában, beleerősztolva a három-négy tárca-hasáb Prokrusztés-ágyába. De közre kellett hatnia valamilyen mélyebb oknak is, mert a kiadók, akik csálhatatlan mérő-ónjukkal kémlelik az olvasó közönség érdeklődését, még ma is vonakodnak az elbeszélés-kötetek kiadásától.

Az optimisták szerint minden rossznak megvan a maga jó oldala : a novellák számbeli megfogyatkozása valóban azzal a nem várt jó következménnyel járt, hogy értékük emelkedett. Ebben a negyedévben három novellás kötet jelent meg, s mindegyik komoly, számottevő. Szabó Dezső új novellái, melyeket *Jaj* című kötetébe foglalt, jobbára nem igazi novellák, hanem életképek, s nekem naturalisztikus irányuk miatt nem rokonszenvesek. Nem szeretem a naturalizmus sivár alkotásait, de tagadhatatlan, hogy Szabó Dezső egyik-másik életképében van igazság és jellemző erő : így az élhetetlen, akaratnélküli ember vergődésében (*Bajkó Zsigmond öngyilkossága*) s egy munkáscsalád vasárnapi délutánjának rajzában (*Kirándulás*). Még tisztább régiókba emelkedik a halál kibékítő, gyűlölséget, ellentéteket elsimító hatalmának éreztetésével a *Halál* c. Nagy csapás nemcsak az íróra, de a magyar irodalomra is, hogy Szabó nem tudja féken tartani lobogó temperamentumát. Megrontja az először stíljét. Mindenáron az újat, a szokatlant, az eredetit, a tarkát hajszolva, stílje gyakran bizarrá, keresetté, értelmetlenné, sőt türhetlenné lesz. A gyűlölet pedig, amely szívében a kereszténység, kivált a katholicizmus, az urak és a gazdagok ellen tombol, sokszor a művészi hatást veszélyezteti. Még a romantikusokat is veszedelembe sodorja, ha a lélekviharai elhatalmasodnak rajta, mennyivel inkább a naturalistát, aki az élet képét a maga nyers valóságában akarja adni.

Zilahy Lajos, akinek szinpadi sikeréről más helyütt számolok be, mint novellista is sikert aratott *Az ezüstszárnyú szélmalom* c. kötetével. Zilahy nemcsak jól tud elbeszélni — ez manapság elég gyakori jelenség —, hanem van mondani-
valója is, vannak témái — s ez már ritkább. Kis kötetében vagy 25 elbeszélést ad, s mindegyiknek van magja, mindegyikben van életrevaló ötlet. Igaz, hogy rendszerint elnagyolva dolgozza ki, s a legtöbb nem is egyéb pusztá ötletnél, de ezek sem afféle pointe-be csattanó anekdoták, hanem ellenkezőleg, ötletbe sűrített történetek. Ezek teszik kötetét kedvessé a nagyközönség előtt. Én azonban jobban szeretem Zilahynak azt a pár novelláját, amelyek mélyén valami komoly hang csendül meg. Ilyenkor az író kedves, mulattató arca mögül kivillan a kisemberek nagy problémái iránt fogékony lélek. E komoly novellák sorában legszebb *Mikor halt meg Kovács János?* Ebben a kis novellában meglebben valami a végességnak fáj-

dalmas érzetéből: ami az *Ember tragédiája* faraójának a gulára évenként lerakódó porréteg, az a szegény, semmi-ember Kovács Jánosnak az esőcsöppek, melyek nevének utolsó nyomait is elmoszák.

Bartóky József — egyéniségét a Petőfi-Társaságba választásával kapcsolatban a múlt számban jellemeztem — a *Mécs világ* c. kötetében egyik legkiválóbb novellistánknak bizonyul. Mindennapi történeteket mond el, kisebb részben a múlt, nagyobb részben a jelen világából, de mindegyikkel megfogja az olvasó szívét. Elsősorban elbeszélő művészete az, ami vonzóvá teszi őket: a mesterkélttség nélküli közvetlenség, az élénk szemléletesség és az a csodálatos tehetség, hogy könnyed és súlyos tud lenni egyszerre. A novellák hatásának és értékének másik gyökere azonban mélyebbre ereszkedik: az író nemesen érző, meleg szívébe, emelkedett világnézetébe és gazdag emberismeretébe. Kiválasztja a modern élet egypár jellemző típusát s mindegyiket, érdekes mese keretében úgy mutatja be, amint a valóságban föltűnnek — s ez a belső igazság keresztül sugárzik egész valójukon. De keresztül sugárzik az író világfölfogása is, a nemes realizmus, mely az életet nem színezi ki szubjektív, hazug vonásokkal, hanem egyaránt meglátja benne a nemeset és az aljast. Hogy több szennyet talál ott, mint szépet, talán még az sem pesszimizmusra vall, — csak éles, tisztánlátó szemre.

A regény, a novellának e rokon műfaja, nemcsak népszerűbb, hanem manap a legkedveltebb műfaj. Csak egy bizonyítékot említek, de ennek a súlya annál nagyobb, mert nem a szürke elmélet szolgáltatja, hanem az élet, a gyakorlat arany fájáról szakítottam. Külföldi novellás kötetet évek óta nem fordítottak le az élelmes kiadók (csak Maupassant novellái jelennek meg a francia szerző sorozatos magyar kiadásában), idegen regényeket azonban tucat-számra, köztük olyanokat is, amelyeknél sokkal különbeket írnak magyar szerzők. Pedig ezúttal nem túlságosan erőltették meg magukat regényíróink. A nevesebb magyar regényírók közül alig egy-kettő szerepel sorukban s igazán értékes csak a történeti regények között akad, — de azért a legújabb magyar regényirodalunk képe sem vigasztalan. Munkásokban nincs hiány, fiatal kezdők és kipróbált régi erők egyformán döngetik a regény hatalmas épületét.

Uj nevet a lefolyt évnegyed csak egyet vetett fel, Réti

Ődönét. Regénye, a *Zorka*, még kiforratlan írónak mutatja: valójában nem is egy, hanem három írói egyéniség kandikál ki belőle, s ez baj. Az első író nyers naturalista, ez írta a megnyitó fejezeteket. Egy kis városka tanító-világát rajzolja torz vonásokkal: alkoholizmus, rágalmazás, feljelentés, sunyi érzékiség. A regény gerince egy másik íróra vall: egyszerű szerelmi história egy derék fiatal tanár és fölnőtt tanítványa között, Marlitt szellemében, kopott színekkel, halvány vonásokkal, de nem minden báj nélkül. A befejezés ismét más hangnemben, más stílusban szól. Ez romantika a 60-as évek novelláinak receptje szerint: a vetélytárs gyilkos merénylete, a hősnő gyilkossági kísérlete, mire a zord apa megenyhül és ráadja az ifjú párra az addig megtagadott áldást. Mese, mese, de legalább megvan az az érdeme, hogy a visszataszító pálinkabűz, mely az elején orrunkat csavarja, a végén a rózsavíz enyhe illatává tisztul. Lesz-e az ifjú íróból valami? Nehéz biztató feleletet adni, az ilyen üres meséknek ma már lejárt az idejük.

Két gyakorlott, de ritkán megszólaló írónk nem is ilyen puszta mesélgetéssel vesződik, hanem komolyabb föladatokkal. Pásztor Árpád roman à thèse-t írt. A *színésznő férje* azt a tételt akarja igazolni, hogy tisztességes polgár-ember nem vehet színésznőt feleségül, mert a színésznőnek lelke is, teste is mindenkié, s ha a férj nem nyugszik bele ebbe az igazságba, ez a tudat megmérgezi életét. Maga a tétel is hazug, s még hazugabb a bizonyítás: két beteg, perverz emberrel, egy tisztátalan testű-lelkű hisztérika és egy pipogya, hitvány férfi sorsában nem lehet egy társadalmi kérdésre általános érvényű feleletet adni. Maga a történet nagy rutinnal van elbeszélve, de a vékony-pénzű, elcsépelet históriát sem szertelenségekkel és túlzásokkal, sem izléstelenségekkel nem lehet érdekessé tenni. Már pedig Pásztor kivált ilyen eszközökkel dolgozik.

Ugyancsak a színész-életből meríti regényének — *A színész és leánya* tárgyát G. Miklóssy Ilona. Nem problémával vesződik, hanem lélektani föladatot akar megoldani, olyat, amely nem volna méltatlan Balzachoz sem. Egy levezett hős-színésznek története, akit könnyelműsége elmerít a sárba, de apai érzelme, leánya iránti szeretete glóriát von feje köré. A mese vezetése nem mindig biztos, a befejezés inkább csak megható, mint megnyugtató, az emberek, akik föllépnek, hol színtelenül, hol túlságosan élénken vannak festve, de amin a regény sarkallik,

a hős lelki élete, az élesen, a maga igazi emberi valójában rajzolódik elénk. Ennek az ember-roncsnak, egy modern Père Goriot-nak karakterét harmonikusan megrajzolni művészi feladat volt, mert nem egy mindennapi és szimpla lélek tükröződik benne; s annál nehezebb, mert egy alapjában bűnös ember számára kellett megnyernie rokonszenvünket. Magából a meséből pedig az író emelkedett tiszta erkölcsi értéke hangzik ki: mindenkit lelkének azon a pontján ér a büntetés, ahol megfészkelte magát a bűn.

Amit a magyar nemzetnek Petőfivel együtt legnagyobb költője, Arany, öregen, betegen restelt volna megtenni, azt egy előkelő gesztussal megtette a fiatal, egészséges **Móricz Zsigmond**: piacra dobta egy töredékes művét. És hozzá milyen követeléssel! Vegyétek és olvassátok a *Jó szerencsét* c. regényt, mert *történeti dokumentum*! Három jelentéktelen embernek, egy szegény flótásnak, egy dzsentrimeérnöknek és egy gyáros léha, élvvagyó feleségének vázlatos története: az előbbivel nem történik valójában semmi, élete az elijesztően szürke hétköznap, a másik kettőt összeköti egy felületes, érzéki viszony: még mikroszkóppal sem lehet ebben a zavaros, zilált históriában valamit a múlt jellemző vonásaiból, a történet szelleméből fölfödözni. Mit tudott volna csinálni ebből a torzóból **Móricz**, annak megállapítására nem vállalkozom, mert jóslással nem szívesen foglalkozom, de félek, hogy egyetlen, egyébként nem csekély érdeme nem segítette volna az esztétikai értékűszöb fölé. Ez az érdeme a jellemrajz. Embereit minden túlzás és torzítás nélkül, a maguk emberi valóságában rajzolja, nem jobbaknak és nem rosszabbaknak a mindennapiaknál, de mégis úgy, hogy fölkeltsék érdeklődésünket. Az oszlopok hát megletek volna, de nem igen van mit hordozniok, s ez regénynél elég baj.

A három új történeti regény közül egyet ki kell kapcsolnunk. **Kóbor Némikoppány** vezére már nem első próbálkozása ugyan az irodalom terén a fiatal hölgynek, de egészen értéktelen, tele olyan galimathiaszokkal, amelyek Szabó Dezső képtelen képeit is megszégyenítik. A másik két regény szerzői — sajátságos véletlen — mindketten a renaissance-ba nyúlnak vissza tárgyért. Egyikük, népszerűség és közbecsülés tekintetében ma az elsők között van, **Surányi Miklós** a magyar renaissance-ba megy, **Mátyás király udvarába**, s *A nápolyi*

asszony c. Beatrix királynéről írt hatalmas, kétkötetes regényt. Valójában inkább történet, mint regény, de történetnek meg túlságosan regényes és színes; helyenként még a kronológiával is hadilábra kerül. A nagy király életének utolsó öt évét rajzolja meg, de úgy, hogy az érdeklődés középpontjában a királyné áll, az ő dicsvágyó terveiből és szerelmes kalandjaiból alakul össze a mese. Ez az eseménysorozat azonban nem fejlődik egy-egy, szerves mesévé, hanem átalakul keretté és arra szolgál az írónak, hogy azt élénk, gyorsan perdülő — gyakran erotikus — jelenetekkel, érdekes alakokkal és színes korrajzzal töltsék ki. A mesére nem vet sok ügyet, széttördeli önmagukban érdekes, megkapó és belsőleg igaz, de egymással csak lazán kapcsolódó, nagyrésztben ellentmondó s ezért diszharmóniát keltő mozzanatokra. Így a regény érdeme nem az összhatás művészi voltában jelentkezik, hanem a képzelet részlet-munkájában, abban az erőben, mellyel az egyes alakokat, egyes helyzeteket megrajzolja és valami csodálatos színpompába borítja. Korrajzaival meg épen elkápráztat. Nem belső korszakot ad, mint Kemény, hanem inkább külsőt — s itt valósággal dúskál a fantáziája. Az élet és a viszonyok, a helyszín csillogó, színes rajza a miniatűrök beláthatatlan sorává rendeződik, s összeolvad a magyar középkor világának színes, gazdag képévé. A *Nápolyi asszony* talán nem a legjobb regénye Surányinak, de írói egyéniségére a legjellemzőbb.

A másik renaissance-regény, a *Iochanaán Ibn ben Aluya*, nem mindennapi munka s annál nagyobb érdeklődéssel fordulunk feléje, mert tehetséges szerzőjének, Berend Miklósné-nak első nagyszabású alkotása. Ami első pillanatra is megkap, az a nagy írókészsége. Berendné kész író, ura a nyelvnek és a stílnak, mintha évtizedes gyakorlat állana mögötte. A másik, ami föltűnik a regényben, az erő az emberek és a tömegek rajzában. A pestis pusztításának rajza p. o. szinte megközelíti a világirodalom e tárgyú jobb alkotásait. Hőseit egy-két jellemző vonással plasztikus alakoknak tudja bemutatni, a két főhőst, — egy zsidó orvost, ki fiatalkori bűnét az emberiségnek tett szolgálatával vezekli le, s egy grófnőt, ki mint anya bűnhődik azért, amit leánykorában vétett — finom lélektani elemzéssel teszi érdekessé. Végül a szerző kitűnően ért ahhoz, mint lehet hősei tettében a kor szellemét megjeleníteni, ezét a vad, féktelen korét. Szóval az *Aluya*, költött meséje ellenére, igazi tör-

téneti regény, mert cselekvénye nem mesterségesen van beállítva a korba, hanem egyenesen onnan sarjad ki. Nagy érdemek ezek, elsőrangú írói érdemek, de a regény mégsem elégít ki. Kisebb baja az, hogy a sovány főcselekvényt olyan epizódokkal hízlalja, amelyek érdekesek ugyan, de nem látjuk szerepüket a regény structurájában; nagyobb és végzetes a másik kettő. Az első, hogy mind a két főalak el van rajzolva. Orsini Mária grófnő a szűzi szemérem és az asszonyi tisztaság ideálja, és mégis förtelmes bűnököt követett el vele a szerző; Aluya, az orvos, meg rikító alak, erényeinek szertelenül túlzott rajzával. A korkép is egyoldalúan megvilágított. Benne izzik szenvedélyes embereinek minden bűne: kegyetlenségük, ridegségük, önzésük, de egy vonás sem enyhíti ezt, a vértől sötétlő képet. Így a regény történetileg is, lélektanilag is hazuggá válik — s az előbb irt hibát könnyen el lehetett volna kerülni. Ezeken az esztétikai mozzanatokon túl van azonban a regénynek egy kellemetlen, bántó mellék zöngéje. Ez a kereszténység ellen irányuló tendencia. Nincs kiélezve — csak egy-két helyütt, akaratlanul — de az egész regény mégis nem csak a zsidó orvos dicsőítése, ami még önmagában nem tendenciózus, hanem egyszersmind ennek az önzellen, nagy szellemnek a vad, nyers, korlátolt keresztények fölé állítása is.

Ez a futó áttekintés talán igazolta azt az optimizmust, amelyet föntebb a magyar széppróza jelenlegi állapotáról hangoztattam. A magyar regény és novella nem tett ebben a negyedben nagy lépést előre, de nem is csúszott vissza, meg tudta magát tartani a színvonalon — s a mai sokszorosán nehéz viszonyok között ez is érdem. Tudomásom szerint a közel jövőben megint van egy pár érdekes kötet megjelenésére remény: ezekről legközelebbi összefoglalásomban.

II. Líra és verses epika.

A magyar lírának az utolsó két évtizedben két hatalmas tényező adott lendületet — a lendületet egyelőre nem esztétikai, hanem fizikai értelemben véve: Ady költészete, mely egy egészen új költői irányt indított meg és a politikai viszonyok, a világháború, meg a nagy katasztrófa, amelyek a régibb szellemű lírának adtak szárnyat. Legújabbban mintha mind a két rúgó némileg elernyedne volna, hatásuk kevésbé eleven. Általán a líra terén jóval kevesebb a mozgalom, mint vagy két évtizedig volt.

S épen az utolsó hónapokban csappant meg feltűnően a lírai kötetek száma, alig haladja meg a 10—12-t, s ha ez önmagában tekintélyes mennyiség is, de nem az a közelmúlthoz mérve. Vannak közöttük méltók a figyelemre (Falú Tamás, Emőd Tamás, Szabó Lőrinc füzetei), de ezúttal csak a három legjelentősebbéről akarok szólni. Nemcsak értékesebbek a többinél, hanem mindegyik egy-egy határozott iránynak jellemző képviselője: az egyik a hagyományos nyomokon járó líra legjelesebb költőjétől való, a másik az új líra egyik legkiemelkedőbb egyéniségének műve, a harmadik mintegy középütt áll a két irány között.

Az első, szinte mondanom sem kell, V a r g h a G y u l a az Arany után föllépett, az ő szellemében dolgozó költői nemzedék legidősebb tagja, akit az akadémikus kritika a legnagyobb magyar élő költőnek tart. Legújabb kötetében, *A végtelen felé*, a 70-ik évét túllépett, a szellemileg csudálatosan friss költő, egészen új hangot is megüt. Régi indítékai hazafias érzésének, nemes, haragos és fájdalmas kitörései, fölcsendülnek a régi erőben, de ritkábban, helyüket azonban nem a reflexió pótolja, mint az öregedő költőknél rendszerint, hanem a belső szemlélet. Lelke befelé fordul s a természet képeinél elevenebb, beszédesebb képekben tükrözi az öregedő, pihenni vágyó ember belső világát. Képzetele hol villogó színekkel, hol merész vonalakkal dolgozik, sohasem látott, de annál hangulatosabb rajzokba vetítve eszmesugarakat, hol a félhomály misztikumaiába merítve meg a remény és kétség érzéseit. S ezekbe a színes képekbe életet lehel a költő szívének melege, az a mély bensőség, mely érzelmi szikrát csíhol az objektív szemléletből is. Legmeghatóbb akkor, midőn lelke, érezve a pálya végének közeledtét, a végtelenben jár s már hallani véli a Szférák zenéjét. Ujszerű versek ezek, de csak stilben. Mélységük a régi s művészetük is: nemes, tiszta veretű. Verskötetének második fele epikumokból telik ki. A versesepika mindjobban veszti lába alól a talajt, Kozma Andoron kívül jóformán Vargha az egyetlen, aki műveli. Két egészen sajátos, egészen egyéni irányba fejleszti: egyfelől a kis emberek világából vett életképpé, valami különös, humorosan melancholikus hangulattal; és históriás balladává. Ném Arany hangján szól bennük, hanem a magáén, s ezt a lezártnak tetszett műfajt új feléről indítja virágzásnak.

A másik irány híve Reményik Sándor. Erdélyi költő, de legutolsó kötete, *A műhelyből*, Budapesten jelent meg. Ennek a kötetnek nemcsak esztétikai értéke van, hanem igen jellemző adalék Reményik költészetének tudatosságára s belőle nemcsak a költő fölfogását ismerjük meg, hanem általán az új magyar lírának sajátos, a régiből elütő jellemét. Reményik, mint modern költő, határozott érzések helyett bizonytalan, imbolygó hangulatokat ragad meg, általános, a nagy egészet érdeklő eszmék helyett egyéni különös gondolatokat. Az élmények realitása helyett, elvonatkozva a valóban átélt érzelmek költői értékesítésétől, egy képzelt, maga teremtette belső világba ragad, ahol opálosan csillog a hangulatok játéka, vagy hidegen ragyognak a gondolatok. Nála a dal nem szól a szívhez, mert nem a szívből, hanem az értelemből ered. Engem, megvallom, aggodalomba ejt a költészetnek ez irányú fejlődése. Ugy érzem, hogy a költészet legfőbb varázsa megy veszendőbe, hogy a költő nem enged belepillantani egy előttünk bezárt, értékes szív küzdelmeibe, vívódásaiba. Bennünket nem hideg, élettelen eszmék érdekelnek, hanem az élő, meleg lélek, s a gondolat is csak akkor kap a lírában igazi, művészi reflexet, ha átcsillan rajta az érzés, mely előtte vagy nyomában jár. Érti ezt maga Reményik is (v. ö. *Hieroglifek* c. versét), de hogy érezzünk vele együtt, hogy kapjon meg bennünket az ő fájdalma, ha neki magának sincs oka a szomorúságra vagy nem mondja meg, hogy mért szomorú (*Szomorúfüz*). Mégis, bármilyen eltérők azok a költői eszmények, melyeknek hódolunk, örömmel tölt el, hogy az ő érdekes, újszerű eszme-szilánkjai a művészet nemes eszközeivel vannak kidolgozva, menten az új irány fattyuhajtásaitól, zavaros fogalmazásától, kifícamodott nyelvétől, pongyola ritmustalanságától. Elvont súlyos gondolatait kristálytiszta, finoman metszett formákba szorítja és szemléletes képekbe öltözteti, minden verse nemesen előkelő, — de hideg, nem érezzük ki belőle a költő szívének lüktetését.

Sík Sándor versein, még legújabb kötetében, a *Csend*-ben is, fölismerszik egy-egy vonás, amely Ady Endre „szellemujjá”-tól ered. Egy-egy szó, néhány sor és fordulat; sőt helyenként meglegbben kötetében a modern szellem is, hol a tárgyban, hol annak kiformalásában. Rendszerint azonban a hagyományos lírai indítékokat értékesíti, a vallásos áhitatot és a hazafias bánatot, önfeledt elmerülését a természet szépségeibe és mély

együttérzését a gyermeklélekkel, múltból fölriadó szörnyű emlékeit és a jelen idilli csendjének hangulatát. Legmegindítóbb akkor, mikor mint a XV—XVI-ik század magyar szerzetesei, a késői utód is összefonja a két legmagasztosabb emberi érzésnek, az Isten és a haza szeretetének szölamait. S talán még szebbek azok a versei, amelyekben szívének melegével és képzeletének erejével életre varázsolja a természet bájos virágdíszét s meglesi a nagy Alkotó apró teremtményeinek, a virágoknak, madaraknak életét. Mintha a Poverello lelke illetné, azé, aki az ég madaraival társalgott s a rét virágainak szavát értette meg: úgy érezzük, hogy Assisi szentjének virágos kertjében járunk. S e finom érzések és megkapó képek lágyan ringó, dallamos, behizelgő sorokban, szinte zenei mezben jelennek meg.

Mind a három kötet az utóbbi évek lirájának java terméséhez tartozik.

III. A dráma.

A szezon második fele, az újévben, olyan szörnyű bukással indult, mintha még rá akarna duplázni sívár őszi felére. Szomory Dezső három felvonásos színművének, *Szalóky Zsigmond Rafaelnek* (V.* I. 12.) színpadi sorsa azt a régi igazságos időt hívta vissza emlékezetünkbe, mikor a rossz vagy üres darabokat nem lehetett hangos reklám és elfogult közönség segítségével hetekig színen tartani, hanem egy-két előadás után letűntek a jól megszolgált feledésbe. Ez azonban a legkevesebb, amit a dráma megérdemelt, mert a *Szalóky Zsigmond Rafael* nemcsak rossz dráma, hanem bűnös dráma is. Rossz, mert a lélekrajza csupa képtelenség. Egy nagystílusú svihákot hoz elénk, aki mint ember, mint bankvezér, mint férfi egyaránt maga a megtestesült lelkiismeretlenség, megcsal mindenkit, üzletfelét, feleségét, szeretőit egyaránt, de minden sikerül neki, mert — és ez az egyik bűne az írónak — az egész köz- és magánélet teljesen romlott, az emberek, akik az országban élnek, mind aljasak vagy legalább gyöngék. Ez nagy hazugság; az a kép, melyet Szomory a magyar életről fest, visszataszító, mérgezett színekkel festett torzkép, s Szalóky nem a „minden ízében

* A színházak rövidítései: N. = Nemzeti, V. = Vig, M. = Magyar, B. = Belvárosi, R. = Renaissance.

modern ember“ tipusa, hanem egy beteges fantáziában termelt hazug, romantikus klisé, élet és igazság nélkül. A másik bűne a drámának: a nyelve. A hol nagyhangú, hol köznapi szavaknak összefűzése lapos ürességgé vagy értelemnélküli zagyvalékká, ez a keze-lába ficamított, fületlen, farkatlan, torz, mesterségesen kotyvasztott nyelv a legizléstelenebb, legvisszataszítóbb merénylet a magyar nyelv szelleme ellen, melyhez fogható hétszáz éve, amióta írott magyar nyelv van, még soha sem követtek el. Megközelítőt is csak egy író — maga Szomory — adott tavaly a *Glória* c. drámájában. Míg azonban a Glóriát valahogyan csak lenyelte a félrevezetett publikum, a *Szabóknál* végre magára eszmélt és a legridegebben visszautasította. Magam, aki hajlok az optimizmusra, azt remélem, hogy a *Szabóky* csúfos kudarca a magyar közönség ízlésében és ítéletében fordulópontot jelent: ez az eddig türelmes és hiszékeny közönség tudatára ébredt, hogy souverain, hogy nem szorul egypár lelkiismeretlen ember vezetésére. Miért ne biznánk abban, hogy lesz bátorsága és ereje elszakítani azt a longe-kötelet, amelyen eddig egy-két hamis bálvány körül futtatták?

Vannak egyéb biztató jelek is, de előbb egy másik visszatartott drámáról számolok be. Ez *Szenes Béla Holdvilága* (M. I. 19). Csak a sorsa hasonlít Szomory darabjához, egyébként más szellemű alkotás. Alapgondolata költői: az élet szürke mindennapisága nem öli ki még a házasságban sem a szerelmet, ha a férj és feleség iparkodnak egymást megérteni és türelmesen kölcsönösen megbocsátják egymás gyöngeségeit. Csak az a baj, hogy a szerző ezt a szép tanítást egy értéktelen meséből akarja leszűrni s egy homályos, keresett szimbolummal akarja megvilágítani. A férj és feleség közé tóduló ellentétek ugyanis nagyon mesterkéltek s a cselekményt semmiképpen sem viszik előre, nem segítik őket a kölcsönös megértéshez, a szimbolum meg épen tartalmatlan, sőt szinte komikus: a hold, amelyhez a romantikus asszony felsovárog, előbb végig sétál az égen, aztán emberi alakot öltve megjelenik a családi otthonban s kiábrándítja magából az asszonyt. Sajnos, ez a megoldás, az igazság győzelme az ábrándokon, inkább erkölcsös, mint meggyőző, — a szimbolum — a holdvilág-képű öregedő úr pedig a maga hol cinikus, hol szentimentális hangjaival józan és száraz s épen nem költői.

A színigazgatók ábrándját, a sikert, először egy vígjáték

hozta meg, Bus Fekete László-nak egészen jelentéktelen műve, a *Mihályiné két leánya*. (B. I. 26.) Azért tetszett, mert hosszú idő óta az első színpadi alkotás volt, mely nem csábította a nézőt csöndes szűnyökálásra? Vagy imponált a közönségnek a hős, aki épen akkor érkezett Afrikából? Művészi okok nem motiválták meg, sem a mese, sem a lélekrajz, sem valami mélyebb, éltető eszme. A mese nagyon sovány: a fiatal férfi Mihályiné menyecskeleányának udvarol, de a fiatalabbik Mihályi leány ügyesen, persze inkább vígjátéki trükkökkel, mintsem elfogadható eszközökkel, elkaparintja előle. Lélekrajz csak ebben a csitri-leány alakban villan föl. Mélyebb eszmét hiába keresnénk ebben a napifogyasztásra szánt portékában.

Vajda Ernő *Hárem*-ének (R. II. 22.) sikerét már inkább értjük, noha semmivel sem értékesebb darab az előbbinél. De több benne a bohózatos elem — s ez ma már nemcsak a karzatnak tetszik —, s van benne eszme. Eszme — de milyen! Olyan, amilyen a mai színházjáróknak kell. Ime: az asszony, ha boldoggá akarja tenni a férjét, ne felesége legyen, hanem szeretője. Ép olyan új gondolat, mint amilyen erkölcsös. S a főindítéka is ép oly új: csak a magyar irodalomban van száz éves, Vörösmarty értékesítette először a *Fátyol titkai*-ban. A leány udvarlója előtt hol fátyol nélkül, hol lefátyolozva jelenik meg s a korlátolt szerelmes nem veszi észre, hogy ugyanannak a leánynak csapja a szelet. Hogy megróttta Vörösmartyt az irodalomtörténet, hogy ilyen elfogadhatatlan indítékre épít vígjátékot. S mit csinál Vajda Ernő? Nála a feleség játssza ugyanazt a szerepet, s a férj még a pásztorórán sem veszi észre, hogy fölültetik! Milyen más, mennyivel egyszerűbb és mégis igazabb Sardou *Cyprienne*-jében a férj! Ezt a vértelen, szegényes mesét a szerző rikító és sokszor értéktelen trükkökkel bástyázza körül, de még Molnár Ferenc színvonaláig sem emelkedik, aki *Testőr*-ében ennek a motívumnak a visszáját sokkal nagyobb rutinnal csinálta meg.

Irodalmi értéke egy szikrával sem több a harmadik nagy-sikerű vígjátéknak, Lengyel Menyhért *Antónia*-jának. (V. IV. 12.) De ami aztán nem irodalom, abban kitűnő. Kitűnő a fővárosi élet rajza; — azaz megálljunk! Ezek a léha, korlátolt, züllött vagy fölkapaszkodott alakok jellemzők arra a társadalmi rétegre, melyet a legújabb események sodra vetett föl, de a magyarságnak nincs hozzájuk semmi köze, ez a Szomorjak világa, és

nem a mienk. De jó figurák s mulattatják — kivált a maguk köréből kikerülő nézőket. Azután igen mulattatók azok a színpadi ötletek és életből vett megfigyelések, amelyekkel „béönti“ a szerző a mesét. A mese pedig egészen a közönség, de a műveletlen közönség szája íze szerint van kieszelve. Ime röviden. Egy félvilági csillag tíz évvel ezelőtt egy földbirtokos neje lett s tisztességes asszonnyá vált. Nemcsak urának és a gazdaságának él, hanem még el is hagyta magát: ellomposodott. Mikor azonban megtudja, hogy a kis huga egy gazdag angolt akar befogni, mint a kimustrált remondában a „mars-mars“ hangjaira — bocsánat a tollamra került, de igen jellemző hasonlatért — föltámad a múlt emléke, varázsa: egy pillanat alatt átalakul hódító jelenséggé, csábító szirénné és — elhalássza kis huga elől az angolt. Baj azonban nem történik, az erkölcsöt sem éri a legcsekélyebb fölt, mert a döntő pillanatban az asszonynak helyrebillen az esze. Hogy is végződik egyik-másik székely népmese? Aki nem hiszi, járjon utána. Tessék. A közönség persze nem kételkedik a kettős lelki változás igazságában és tapsol a szerzőnek, aki a nagyváros elegáns éjjeli életét és félmeztelen nőit mutogatja neki. Ez még ma is matematikai biztossággal a sikert jelenti.

Az a két darab, melyeket utóljára hagytam, abban különbözik az előbbiektől, hogy az életet nem a színpad mesterséges, hazug világításában akarja bemutatni, hanem magának az életnek igaz színében: cselekvényüket, embereiket a magyar társadalomból veszik s annak problémáit feszegetik. Az egyik a háború előtti, a másik a háború utáni életnézetet és miliőt mutatja be. Móricz Zsigmond *Búzakalásza*. A darab jól indul, s ez annál nagyobb érdem, mert amit a szerző az első fölvonásban ad, az a legelkoptatottabb regény-motivum, az asszony unatkozik a szívvel-lélekkel hivatásának élő férje mellett, s rosszban töri a fejét. De ez a motívum nemcsak lejátszott, hanem hazug is, csak a könyvek ismerik s nem az élet. Ha a feleség derék, tisztességes asszony, s ha a férjnek van szíve — s a dráma szerint itt mind a két föltétel megvan —, akkor ilyen helyzet nem áll elő. De Móricznak van ereje elfelejtetni velünk ezt a hazug megindítást, kivált azért, hogy a két hőst szembenálló társadalmi osztályok képviselőivé teszi: a férj paraszti sorból küzdötte föl magát tanult emberré és egy kisváros polgármesterévé, az asszony előkelő dzsentri-ivadék.

Azt várjuk, hogy ebből a magból fejlék majd ki az érdekes összeütközés. A második felvonásban csakugyan megkapjuk az összeütközést, de milyen formában! A férjből kitör a paraszt durvasága, de olyan brutalitással, amilyent szinpadon még nem láttunk, az asszonyból meg a dzsentrí-góg, szintén páratlanul visszataszító módon. S nemcsak aljas, istállóba való szavak röpködnek a levegőben, nemcsak a legundorítóbb családi scének tanui leszünk, hanem a legszabályszerűbb verekedés pörög le le előttünk, — mintha csak valamilyen botrányos válópör túlzó vádiratát illusztrálná a szerző. A férj ütlegei tönkretették a darabot, de, a régi magyar példaszónak becsületet szerezve, kigyógyították az asszonyt. A harmadik fölvonásra, azt hiszem, senki sem kíváncsi: az pusztán leszámítolja a másodikat. A dráma mélyén rejlő nagy kérdést, az úri és a parasztosztály ellentétét persze a szerző nem intézte el, de annál inkább elintézte a két osztályt, azzal a mérhetetlen gyűlölettel, mely benne mind a magyar paraszt, mind a magyar úr iránt lobog. Megmártotta őket a szennyben és ennek fejében gyarapította a rossz és unalmas drámák sorát: feje tetejére állítja a pszichológiát, paraszt csizmával tapodja az érzést és arcunkba kergeti a vért. S a darabnak mégis volt sikere. Ez azonban nem Móricz érdeme, hanem egészen azé a fiatal leányé, aki mint első éves szini akadémiai növendék egy epizód-szerepet, egy kis parasztleányt játszott. Somogyi Erzsébet föllépése egyike volt a legnagyobb szinpad-i eseményeknek. Ez a fiatal leány, ebben a szerepben legalább, nemcsak kész, kiforrott színésznő volt, hanem tökéletes. Ezt a szerepet nem lehetett volna jobban játszani. Akik a színház padosorait a *Búzakalász* előadásai alkalmával megtöltötték: az ő csodájára jártak. A Nemzeti Színház szerződtette is menten.

Zilahy Lajos *Süt a nap* c. drámája (N. III. 21) volt az idei egész szezonnak első igazi, megérdemelt, meleg sikere, az első este, mikor az irodalom és a szinpad együtt aratott diadalt. Azt a problémát, amelyet Móricz csak jelzett, de elejtett, ő erős kézzel megfogta és kifejtette. A probléma itt is a paraszt és az úri osztály ellentétéből sarjad ki, de nem mint egy elképzelt, mester-ségesen kieszelt papiros-probléma, hanem mint egy izgató, nagy kérdés, mely az élet legfrissebb fordulatából áll elő. A mese nagyon egyszerű, szinte belefér két mondatba. A falu szegény református tiszteletesének bájos, kedves leánya kikoszarazza a

szintén szegény vasúti tisztet, mert beleszeret egy módos parasztleányba, aki diadalmas hősként tér vissza a háborúból. A fiúnak is tetszik a leány, de nem meri paraszt létére fölemelni szemét hozzá, — ezért a leány izléssel ugyan, de nyakába varrja magát. Nem is a mese az igazi érték a drámában, a megalkotása ellen is több kisebb hibán kívül egy súlyosabb kifogást is kell tenni: a nagy fordulatot, a lelki mozgalmakat, a szerző két fölvonás között, a színpad mögött játszátja le. De ezért a fogyatkozásért bőven szolgál az író kárpótlással, még pedig igazi drámai értékekkel. Azzal kezdem, amit a legfontosabbnak tartok. Ez az első dráma, amely bátran bele mert nyúlni a mai megváltozott életbe, a háború és forradalmak utáni Magyarország társadalmi viszonyaiba. Itt kapunk először képet a jelen igazi magyar társadalmáról, itt szólal meg először az az életnézet, amely a magyar falu világára ma jellemző. Hogy milyen érzések és gondolatok, remények és aggodalmak, vágyak és ambíciók élnek a falu embereinek lelkében ma, azt világítja meg Zilahy darabja s ez az, amivel mindannyiunk érdeklődését megfogja. Kitűnően ismeri ezeket az embereket és igen jól rajzolja is, — ez a dráma másik nagy érdeme. Ezek az emberek — a falusi tiszteltes, meg a leánya, a jegyző, a postamesterne meg a leánya, a forgalmista, az öreg, meg a fiatal paraszt, akiket fölvet a pénz, a zongorát vásárló parasztasszony stb. — ezek nem a hagyományos, agyonidealizált népszínműi alakok, nem is olyan durvák, bestiális lények, amilyenekké Móricz Zsigmond súlyosztette a falu népét, ezek emberek, igazi, élő emberek, erősek és gyöngéek, nemesek és közönségesek. De azért nem is azonmód, a maguk e nyersségében vannak az életből átplántálva a színpadra, hanem hozzáformálva ahhoz a költői föladathoz, amelyet szolgálnak és a színpad éles világitásához. Végül színpadi, sőt drámai értékűek azok a cselekvény-részletek, amelyekkel a szegényes mesét mozgalmas történetté képezi ki. Csak egyet emelek ki, a második fölvonásnak azt a jelenetét, mikor a jegyző egy műkedvelői előadás szereplőit tanítja be. Ilyen színszerű és mégis irodalmi becsű részlet az újabb magyar vígjáték-irodalomban alig akad. Nincs benne egy túlzó hazug-ármalyat sem és mégis rendkívül mulattató. Nem igazi népszínmű a *Süt a nap* — talán nem is igazi dráma —, de Gárdonyi *Bor*-a óta ebben az irányban a legjelentősebb lépés. Az a nagy, osztatlan siker, amely a drámát kísérte, egyike

azoknak a biztató jeleknek, amelyekre főntebb céloztam. Ha a fővárosi közönség visszautasítja a Szomory-féle esetlen és hazug drámákat, melyekben semmi magyar-vonás és magyar érzés nincs, viszont föl tud melegedni az olyan fajta színmagyar alkotásokért, mint Zilahy drámája : akkor az 1924-ik év valóban fordulót jelent a magyar közízlés történetében és — az irodalom életében is!

Dr. Császár Elemér.

SZOMBATI SZABÓ ISTVÁN KÖLTEMÉNYEI.

Szombati Szabó Istvánról* a kritika eddigelé jóformán csak azt állapította meg, hogy nagyon termékeny költő és hogy van olvasóközönsége. A termékenység lírai költőnél nagyon kétes érdem s ha jól megfontoljuk, körülbelül csak annyit jelent, hogy a poéta válogatás nélkül bocsátja nyilvánosságra verseit. Azt, hogy Szombati Szabónak van olvasóközönsége, főképen az a tény mutatja, miszerint már négy verskötete „fogyott el“ s a legutolsó kötetből „második kiadást“ kellett rendeznie. Ez kétségtelenül siker, azonban magasabb szempontból tekintve a dolgot, költői művészetével kapcsolatban ez a tény sem bizonyít semmit.

Szombati Szabó épen mostan küzd legmerészebben költői lelkének megformálásával. Most keresi legöntudatosabban saját poétai egyéniségét. Költészete a legteljesebb lelki forrongás állapotát mutatja anélkül, hogy azt még csak sejteni is lehetne, vajjon hol és milyen alakban fog az megállapodni. Mert egyszer minden alkotó megállapodik, a forrongó lelki convulsio leülepszik, a költő megtalálja az egyéniségének legmegfelelőbb érzelem- vagy gondolatvilágot és az ezt hűen ábrázoló stílusformát. Az ilyen megállapodott, kiforrott alkotásmód hozza létre azokat a tipikusan egyéni költeményeket, amelyek nem hasonlítanak többé senkihez és semmihez, csak alkotójuk művészi lelkéhez.

Van költő, ki együtt születik ezzel a kiforrott alkotási móddal. Szabolcskának és Reményiknek — (hogy a közöttünk

* Szombati Szabó István: *Életem*. Versek. A Kaláka kiadása. Kolozsvár, 1922. *Életem*. Versek. Második ezer. A Kaláka kiadása. Kolozsvár, 1923. *Régi japán költők*. Versek, műfordítási anthologia. Kolozsvár, 1923. A Kaláka kiadása. *Lavinák éneke*. Versek. Lugo—Lugos, 1924.

élőknél maradjunk) — legelső versei ép úgy félreismerhetetlenül tipikus Szabolcska- vagy Reményik-versek, akár a későbbiek. Művészetüknek technikája, valamint gondolat- és érzelemvilága nem változó, nem fejlődő természetű. Viszont van költő — és ezek vannak többségben —, kinek előbb meg kell találnia önmagát. Addig tanulmányozni önmagát, míg erre a tipikusan egyéni alkotásmódra rátalál, — ez a művésznék legfontosabb studiuma. Hogy ez az önmegismerés csak igen lelkiismeretes és nagy tárgyilagosságot feltételező tanulmánynak lehet eredménye, azt tudjuk az irodalomtörténetből. Tény azonban, hogy minden *öntudatosan alkotó* művésznék el kell jutnia eddig az önismeretig, ha valóban eredeti és maradandó alkotást akar teremteni. Sajátosan egyénies művészet nélkül nincs eredeti és maradandó alkotás, legfőlebb csak utánzás.

Szombati Szabónak lírai tehetsége ma a legszeszélyesebben forrong: keresi a hozzá leginkább találó témát s keresi az ehhez leginkább illő modern verstechnikát. Saját képességeinek a tanulmányozása annyira érdekes és tanulságos, hogy megérdemli azzal részletesebben is megismerkednünk.

1921-ben kiadta *Életem* című kötetét. Ehhez előszóképen a következő sorokat írta: „Szolgáljanak ezek a régen-kilobbant lángok Széfának, a fehér-arcú bosnyák asszonynak emlékére, aki a háború embertépő lélek-gerebenjén széttépett élet-hitemet és élet-vágyamat az élet-akaratommal együtt nékem visszaadta s megroncsolt életemet játékból és játéku magának összerakosgatta, azután szerelme máglya-tűzén meggyújtotta, hogy égésében gyönyörködjék és maga is beleégjen.“ A verskötet ennek a forró, égő és elégő lopott szerelemnek izzó költészete. A téma benne a boldogságtól mámoros szerelmi vágy; a szereplők egy forróvérű poéta s egy tüzes bosnyák asszony, kit a költő Széfának nevez. A költő a harctéren van: előtte a nagyszerű halál, mögötte Széfa ölelő karjai. Az megborzasztja és életkedvét veszi, ez magához vonzza és új életre kelti. Míg a harctéren örülten tombol a halál, a költő lelkén győz az élet. Míg sápadt arcú bajtársai fanatikus hévvel rohannak előre ölni vagy halni, a költő boldogan mereng Széfa szépségein:

Oly szép vagy (Széfa), mint egy holdas őszi este . . .

Oly szép vagy, mint egy boldog hű mosoly.

Míg bajtársait egy világmérfőzés izgalmai gyötrik, a költő nem tud betelni szerelmesének csodálásával:

Elmulik minden . . .
Csak én nem tudok elszakadni tőled.

Elmulik minden . . .
Csak én maradok hű hozzád örökre.

Míg a harctéren halálhörgés és siralom temeti egy véres világ-ábránd mártirjait, a költő megáldja boldogságának üdvét, Széfa csókját :

Legyen a csókod áldás és remény . . .
És csókod legyen halállal a békém.

E mindenről megfélelmező érzéki szerelemnek lobogó tüze izzik a Széfa dalokban.

E szörnyű szerelmi mámor egy alkalommal elhatározó merész gondolatra ragadta a költőt, miről egyik versében így emlékezett meg :

Szörnyű a kéz,
Mely egy mintára gyúrta egy agyagból
Törött, egymásba-omlott sziveinket
És téged más faj törzsökébe oltott
S más hitre irt.

Sorsunkat ím
Elkontárkodta csúful, dőre módra
Az ismeretlen sors-csináló mester.

A Széfa-ciklus e versben érte el a szenvedély tetőfokát. A költőnek e sors-akadály meglátása után már éreznie kellett, hogy ő csak játékszer a szép bosnyák asszony kezében, kinek esze ágában sincs érette elhagyni sem törvényes férjét, sem mohamedán hitét. A *Búcsúzkodás* című vers az olvasót egy pillanatig sem hagyja kétségben az iránt, hogy az egész Széfa-szerelem csak a költő felhevült izgalmainak lázas álmodozása volt az őszinte viszont szerelem mély érzelmei nélkül. Hazug fény volt — mi után gyors kijózanodásnak kellett következnie.

Amit eddig a Széfa-szerelemről mondtam, az mind a költő magánügye volt. Hogy Széfa őt tényleg boldoggá tette s hogy Széfa valóban egy volt a költő ő-szerelmi szenvedélyével, mindez nem tartozik senki másra, csak a költőre. Ez a legdiszkrétebb magánügy. Az olvasó igénye ott kezdődik, ahol Szombati Szabó arra vállalkozott, hogy ez olthatatlannak látszó szerelmi szomjúságot mint betelhetetlen, soha ki nem elégíthető szerelmi vágyat tüntesse fel. Amíg csak arról volt szó, hogy

a költő szerelmes, a művészetnek nem volt köze hozzá. Szerethetett úgy, ahogy neki jól esett s azt, akit épen akart. Mihelyt azonban arra vállalkozott, hogy szerelmének elmondásával olvasóit gyönyörködtesse, szerelme megszűnt magánügy lenni s mindnyájunk közös érdeklődésének tárgyává lett. A költő valami módon — e módnak kitalálása a géniusz művészi adománya — mindnyájunk közös érzésévé kell, hogy tegye szerelmét. Itt van és ebben áll ennek a művészi problémának punctum saliens-e. Ady Endrének szerelmi költészete a vér és arany kéjesen gyötrő szenvedélyéből fakadt, egy olyan hatalmas szenvedélyből, mely már-már világszerte urrá lett a modern emberen. Viszont Petőfi szerelmi költészete tündérvilága az életet eszményi széppé, eszményiesen nemessé tevő tiszta nőiességnek. Adynál a beteges kék, Petőfinél a megnemesítő ideál a szerelem művészi problémájának lelke.

Szombati Szabó Istvánnál? Semmi. Ő csak a témáig jutott el benne, nem egyszersmind a problémáig is. Versei a vérpezsgésnek pillanatnyi lüktetéseit minden mélyebb vonatkozás nélkül. Szerelmi költészete egy csomó tarka jelző, egy csomó színes szó, egyéb semmi. Hogy miért csak ennyi és nem több, azt bizonyosan megmondani nem tudom. Arany János például azt tanította, hogy a költőnek nem szabad érzelmeit még forrongó állapotban versbe foglalnia, hanem várni kell vele, míg leülepednek s valamely gondolat köré kikristályosodnak. Hogy Szombati Szabó e magyarázatnak megfelelőleg idő előtt, túlkorán írta le szerelmes verseit; — avagy hiában várt volna a lehiggadásra, mert ez az Arany János-féle költői mély gondolat sem szerelmében, sem szerelmének lelkében való művészi visszatükröződésében nem volt meg, — azt eldönteni nem tudom. Az bizonyos, hogy Petőfi sohasem várt ilyen „eszmei kikristályosodásra“, mert vele soha semmi sem történhetett, minek ő ösztönszerűleg ne érezte volna „mélyebb“ jelentését. Minden további találgatás helyett egyszerűen mondjunk csak annyit, hogy Szombati Szabónak szerelmes versei a művészetnek nem mély s ennél fogva nem is maradandó alkotásai.

Ezzel kapcsolatban meg kell itt említenem verskészítő technikájának egy olyan modorosságát is, ami az *Életem* című kötetén majdnem mindenik versben ugyanegy alakban van meg s amely modorosságból csak mostanában, legújabb

verseiben látszik más, — meggyőződésem szerint gondosabb és művészbibb-technikához áttérni.

Hogy miben áll ez a modorossága, azt legjobban néhány példa fogja mutatni.

A Széfa-ciklus első versének címe *Széfa szépségének dicsérete*. E vers 5 versszakból áll. Mindenik versszak 4 sor, melyben az első 3 sor így kezdődik: Oly szép vagy mint . . . , a negyedik pedig így: És mint a Az egész vers tehát annyi hasonlat, ahány sor a költemény. Ebben a leggyorsabban asszociáló képzelettel sem követhető gyakori hasonlatváltozásban én nem találok semmi művészetet, nem egyéb az a jelzős kifejezések minden benső kapcsolatot nélkülöző egyszerű halmozásánál. Ime az említett versnek 2-ik versszaka:

Oly szép vagy, mint a hegytetőn a várrom.
Oly szép vagy, mint a mezőn a vetés.
Oly szép vagy, mint az ébredő reménység
És mint egy könny-csepp a szemem.

Ki ne tudná ezt a verset így a végtelenségig folytatni? Ime egy más példa. *Megáldom Széfa csókjaidat* kezdete ez:

Az Isten áldja meg a csókotat:
Legyen a csókot tavaszi verő.
Legyen a csókot édes őszi must.
Legyen a csókot vigasság s erő.
Legyen a csókot szépség, kedv, öröm.

Igy megy ez az egész költeményen végig. Van-e ebben valami művészet? Én nem hiszem, hogy az alább idézendő soroknál különbet (nem hogy csak ilyent) ne tudna bárki blindre gyártani:

Legyen a csókot örök, mint a kör
És hűséges, mint jobb-kézhez a bal
És makulátlan, mint próbás-arany
És bátor, büszke, mint a diadal.

Más példa a *Szíriában* című, melynek első sora ez:

Beteg vagyok, beteg, beteg, beteg.

2-ik és 3-ik versszaka pedig ez:

Nem gyógyít engem sem hegy, sem tavak,
Se fenyvesek, sem csókok, vagy szavak
S bár simogatnák orcám friss kezek,
Nem gyógyitnának éngemet ezek.

Tavaszi hiába pongyolál meleg
Szellők selymébe, mint egy gyermeket.
A nap hiába csorgat aranyat,
Nem gyógyítanak meg engem a nyarak.*

Ugyanilyen értelmetlen halmozása a gondolatoknak a *Délutáni szíeszta, Tél utó, Mi lesz vajjon*, stb. Legfurább közöttük *Strófák a szememről* :

Két szem : két ablak, amin át kilátok.
Két seb : amin át érzem a világot.

Két szem : két űs-kút, folyvást nedvelők
S itainak engem : bánat kedvelőt.

Két furcsa rés e két nyílt, furcsa szem-lik,
Min át a külső lét belém szüremlik,

Stb.

Egy egész versesköteten keresztül mind ilyen kifejezés-halmozó technikával írni, bizony nagy modorosság. Én inkább azt vártam volna, hogy az a forró szenvedély, mi a Széfacikluson végig lüktet, a verstechnikán is meglássék. Dallamos metrumot vártam ott, hol a költő boldogan szendergett boldog szerelmében. Viszont tomboló, pattogó ritmusokat ott, ahol az érzés is csak úgy tombolt. Aztán vártam volna egészen kifejtett hasonlatokat, miket Szabó néhány egyszavas jelzővel intézett el. A szépen kifejtett hasonlatok hiánya rendkívül nagy fogyatékosága e kötetnek. Ahelyett, hogy 20—30 egyszerű jelzős kifejezést írt volna össze valamiről, sokkal művészebb lett volna egy-két egészen kifejtett stilszerű hasonlattal élnie. Az igazi poézisnek a szép hasonlat a legszebb ékessége. Reményik költészetének ez egyik leggazdagabban pompázó stílusfigurája.

A szószaporító jelzőhalmozással különben egyéb baj is van : azok nemcsak nem függnék össze, de olykor egészen ki is zárják egymást. Azt mondja Szabó Széfáról, hogy olyan, mint *egy holdas őszi este*. Ezt értem. De utána azt is mondja, hogy olyan, mint *a harmat a fűvön*. Hogy függ ez össze a holdas

* Szombati Szabó e versszakban abban is hibázott, hogy e kifejezést : „meleg szellők” két sorba törte szét. Effélét gondos verselés nem ismer. Aztán itt is használja az „engemet” szót. Az ilyen népiességnek — ha ugyan ez afféle, mert én csak „éngömöt”, illetve „ingömöt” alakban ismerem ezt, de „engemet” alakban nem — versben nincs helye. Az irodalmi nyelv a kissé monoton „engemet”, illetőleg „engem” alakot használja.

este hasonlatával, azt már nem értem. Pedig az igazi értelmetlenség még csak ezután jön: olyan, mint *a részegnek a mámor, vagy a réten a patak*. Hogy lehet-e sokféle beszéden eligazodni? Azt mondani egy asszonynak, aki még hozzá szerető, hogy olyan, mint egy *várrom*, én nem találok udvariasnak; s nem hiszem, hogy Széfa is el lett volna ragadtatva a következő hasonlattól: olyan, mint *a hegyek közt a völgy*.

Jó szerencsére Szabó már felhagyott ezzel a modoros, művészetellenes versírásmóddal s így véle kapcsolatban nem szükség arról többet mondanom. Sajnos, helyette Bartalis János és Szentimrei Jenő vette át s gyakorolja ezt a technikát. Róluk azonban más alkalommal.

A világháborúval befejeződött a Széfa-ciklus is. E forró szerelemnek 1918. után egyetlen költői emléke sem készült.

Ezentúl Szabónak sokáig nem volt ilyen tartós téma-ihlete. Noha sokat írt, témáit szeszélyesen váltogatta anélkül, hogy ez időben készült versei a művészi elmélyülésnek különösebb nyomait viselnék magukon.

1921–22-ben tartósabb hazafias téma-ihlete volt. Ez időből való versei (*Búcsúzkodás a régi pátriától, Magyar Gangesz, Sülyedő gálya, Néma harang az őrtoronyban, Hitvallás messiások földjén*) nagyobbára hazafias ódák. Anélkül, hogy ezeknek behatóbb vizsgálásába bocsátkoznám, röviden csak azt jegyzem meg, hogy bennük nem az ódai lendület, mint inkább a mondani valóknak egy középponti gondolat köré való gondos elrendezése, tehát a verstechnikai haladás a fontos. Noha nem érik utól Reményik Sándornak ez időből való kristálytisza ódáit, de a Széfa-versekhez képest technikai téren igen nagy fejlődést jelentenek. Ez ódáknak gondolatkörét *Hitvallás messiások földjén* című versének következő szakaszai mutatják:

Itt vagyunk a messiások földjén,
Hol jaj szánt, könny vet, sóhaj boronál
Megváltás magot a siralmak-völgyén.

Itt mély az árok, sűrűbb a verem,
Messzebb az ég és távolabb az Isten
S ahány erdő: mind keresztfát terem.

Nem Szombati Szabó hibája, hogy hazafias ódái mind elégiába mennek át. A magyar hazafias érzés formája itt ma valóban nem óda, hanem elégia. Ennek a szomorú érzésnek a romániai

magyar költészetben ma Reményik Sándor a klasszikus költője. Hazafias ódái a dacba ütköző mély bánatnak csodaszép versei. Sem Tompa László, sem Áprily Lajos nem tudják sorsunkat Reményikéhez hasonló költőiséggel megverselni. Tompa a vers-tartalomnak gondolatmagvát olykor a túlzásig mutogatja, mi által inkább eszünknek akar tetszeni, mint szívünknek; Áprily viszont verselési virtuóztatásával figyelmünket akaratlanul is mondanivalójának külső formájára tereli s ezáltal nem hagyja, hogy költeményei teljes egész egységükben hassanak. Tompa a gondolatnak, Áprily a verstechnikának túlzója, bár kétség-telenül oly tulzói, akik minden túlzásaik ellenére is művészek. Róluk is külön kívánok majd szólni.

Ebből a hazafias ihletből 1923-ban egyszerre a legsötétebb pesszimizmusba csapott át Szombati Szabó. *Lavinák élete* című kötetének első felében oly reménytelennek, oly céltalannak látja az életet, hogy ha az valóban ilyen, akkor legokosabb rögtön meghalni. Ezekhez hasonló sötétlátású verseket az egész magyar költészet történetéből nem ismerek. Pedig a *Felhők*-ciklusban Petőfi is eléggé sötéten látó volt, de Szabó még rajta is túltesz. Már a verscímek is felhívják a figyelmet a határtalan pesszimizmusra: *Gyógyíthatatlan betegség az élet*, *Vanitas*, *Ének életem céltalanságáról*, stb.

Mindjárt hozzá kell azonban tennem, hogy e modern pesszimista költemények között néhány valóban jól sikerült. Ugyan a Széfa-versek modoros technikájának halvány nyoma ezekben is megtalálható, mégis egészben véve ezek Szombati Szabónak legelső egészen sikerült versei. Legyen szabad közülük hármat egész terjedelemben idéznem. Az egyik: *Alkonyat erdőn ősszel*.

1. De búbanatos szép is most az erdő
Ez áhítatos, visszafojtott csendben.
Mintha nem is fák: holtak állanának
Isten-váró glédába szálásodva.
2. Se hang nincs benne, sem ember, se szél.
Csak, mint az Isten szive-dobbanása:
Harangszó dobban át a messziségből
S döng tompán a csend kék, vastag falán.
3. Oly szép e csend, olyan halálosan szép,
Ahogy elárad benne láthatatlan
Egy név-nélküli, ismeretlen érzés:
Tán alkonyatnak s ősznek bánata.

4. Minthogyha számon-szemeimen át
Belőlem áradna szét ez a bánat
S a nap : az Isten óriás szeme
Sirna belé véres könnyáradásf . . .
5. Jaj, hogyha most egy jaj-szó, vagy sikoly
A csend üvegburáját összetörné . . .
Az erdő retten, ébred, összerezdül,
Zúg-zeng, riad, megharsán, felviharzik.
6. S röpíti szét a felkavart avart . . .
(Mi lenne, jaj, vajjon mi lenne most,
Ha szívemet: az égő parazsat
A dült avarnak örvényébe dobnám . . . ?)

Talán nem szükség külön is utalnom arra, hogy a befezés három sora egészen Petőfi-reminiscentia. Ezt én nem kifogásolom. Először is: nagyon jól talál a versbe. Másodszor pedig: örvendek annak, hogy Szombati Szabó a Széfa-versek Ady-reminiscentiái után Petőfihez tért meg.

Másik a *Csillaghullás*.

Fent a nagy égből
Szép halkan csillagok nyár-éji esője pereg . . .
Tán nem is csillagok ők,
Hanem világát sirató
Istennek titkolt könnyei hullnak
Bánatos, roppant nagy kék szeme közepéből.

Csodás mennyei könnyek,
Kik a síró Isten bújának aranyesőjét
Gyógyító harmatokul permetezik le
A beteg világ fekete virágkelyhe fölé.

S ha Isten-könnynék : csillag-esőnek
Van törvénye s hatalma
Magasból mélybe lehullni :
Miért nincs törvénye s hatalma
A mi emberi könnyeinknek,
Hogy mélyből felszálló csillagokul
Záporok visszája gyanánt felhulljanak az égre ?

Az olvasó itt jól jegyezze meg a síró Isten gondolatát s a belőle kifejtett kissé bizarr képet, Ezzel még egyszer találkozzunk az *Isten* című pantheisztikus költeményben.

Harmadik a *Jégzajlás*.

1. A jég a viznek megkövült türelme.
Felette lustán terped át a hid.
S a jég túri, hogy hencegő hadak
Szánkázzák, sebzik, vágják, korcsolyázzák.

2. A hid kacagja gőgös kéjbe nyultan
S kacagnak százan lent a jég-futók.
S a jég alatt a viznek őshatalma
Sodorva zúdúl, árad és feszül.
3. De hajl ha egyszer a folyó feszeng
S a jég-álarc a vizen felszakad,
Koncertbe kezd a jégzajlás zenéje
S igazi arcát mutatja a víz
4. S duzzadni kezd a jég- megúnt folyó:
Pillér ledől, a gőgös hid recseg,
Partot tép, gátat, zsilipet szakít
S elönt a síkon győző harsogással
5. S az áradó viz égre felkacag
S a jég himnuszát túlharsogva zeng
S úr lesz az árviz, míg a kedve tart:
Hol lesznek akkor majd a jégi hősök?

A *Jégzajlás* már a sötétlátások végét jelenti. Az élet büszkesége felülkerekedett a szomorúságon. Ugyanezt a gondolatot variálja a *Lavinák éneke* c. vers is.

Szándékosan nem idéztem a legpesszimistább verseket, mert ezek ép úgy nem sikerültek, akárcsak nem sikerültek a Széfa-ciklusnak u. n. legforróbb versei. A *Búkintorná*-ban azt írta, hogy az életet,

A nyűtt kintornát nyűtt mell csüngeti,
Siket, kehes kintornás hajtja egyre.

Ez izléstelen. A *Gyógyíthatatlan betegség az élet*-nek egyik versszaka ilyen:

Ó, hogyha vakra-gyógyitnák szemem
Áldott, vakító, békés hályogok.
És szívemet: az érett tályogot
A bánat gennye felfakasztaná...

Ez meg félig értelmetlen, félig undorító. Mi az, hogy: vakra gyógyítani a szemet? Hát gyógyulás-é a vakság? Aztán kell-e magyaráznom, hogy mennyire undorító versben tályogról és gennyről beszélni s pláne úgy, hogy a sziv tályognak, a bánat gennynek legyen nevezve! Ennél bántóbb már csak a *Boszorkánymese a mi holnapunkról* című vers, mely annyira durva, hogy az ember nem tudja, mit is szóljon hozzá. A költő félti eszményét (?) s hogy az tőle el ne távozhasson, a következő válogatott kinzásokkal öli meg: előbb kezét

vágja le, hogy másnak virágot ne adjon ; majd fülét teszi sü-
ketté, hogy más dalt ne szeressen ; aztán lábait töri kerékbe,
hogy mással ne táncoljon : utóbb nyelvét égeti össze, hogy
más ízt ne ízleljen ; végül kiszúrja két szemét, hogy más szép-
séget ne lásson ; tüzes zablát tesz szájára, hogy senkire rá
ne mosolyogjon ; szívét ebeknek adja, hogy senkiért ne do-
bogjon. Ezt az írtóztató kegyetlenkedést a következő méltó-
módon fejezi be :

Tudom,
Hogy messzi vágysz . . . tudom, tudom . . .
Hogy itt maradj : megöllek
S holnap tested a föld alá dugom.

Hát művészet ez ? Nem inkább a középkori emberkínzás
összes kegyetlenkedéseinek háborzongató felsorolása ? Az,
hogy esetleg ilyen a mi mai életünk, nem jogosíthatja fel a költőt
arra, hogy éppen ezekkel a szádizmusokkal szimbolizálja
sorsunkat. Vannak dolgok, miknek a költészetben nincs helyük.
Ilyen ez az egész vers is.

Hogy akár az érzelmeknek, akár pedig a versírási techni-
kának ebben a formájában nem maradhat meg Szombati
Szabó István költészete, azt nem nehéz megjósolnunk. Leg-
újabb (— 1924-ben készült —) versei azt mutatják, hogy már
keresi a kivezető utat, Hogy melyik lesz az új út, az új
irány, amely témakörével közelebből tartósan meg fogja ihletni
s minő verstechnikai műformát fog benne kifejleszteni, azt az
eddigie jelekből még nem lehet megmondani. Bizonyosan csak
azt mondhatjuk, hogy a *Régi japán költők* hatása Szabóra
már befejeződött. Műfordítási anthológiája a Krisztus utáni
8., 9. és 10. század japán lírájából saját eredeti költészetét
téves útra vezette. Ennek az útnak Szabó számára nincs foly-
tatása. Hogy a pesszimizmusból végleg kiábránduljon, ahhoz
új inspirációk kellene. Hogy Szabó ezt a bibliai keresztény
áhitatban fogja-e megtalálni, mint némely újabb verse mutatja ;
vagy pedig a Petőfi irányához való visszatérésben, mire
szintén több jel mutat, azt ma még nem lehet eldönteni.

Szombati Szabó ma még keresi önmagát. Kivánjuk, hogy
sikerüljön minél előbb meg is találnia. Erre neki ép oly nagy
szüksége van, mint az igazi tehetségekben nem éppen túl-
gazdag romániai magyar lírának.

Dr. Borbély István.

ÚJ KÖNYVEK.

Nyirő József: Jézusfaragó ember. Elbeszélések. Kolozsvár, 1924. 8. r. 165 l. Minerva r. t.

Pakocs Károly: Forró szavak. Versek. Satu Mare, 1924. 8. 96 l.

Sziklay Ferenc: Hangzatka. Regény, Berlin, 1924. Ludwig Voggenreiter Verlag magyar osztály.

Farkas Gyula: Vörösmarty az ember. Szemelvények Vörösmarty költeményeiből, Berlin, 1924. Ludwig Voggenreiter Verlag magyar osztály.

NYIRŐ JÓZSEF: JÉZUSFARAGÓ EMBER. ELBESZÉLÉSEK.

E kötet 24 novellájában egy külön, eddig kevésbé ismert, immár pusztulásra szánt világ tárul fel, mely itt van közelünkben s mégsem ismerjük eléggé. Egyénnek, nemzetnek tragikus sorsa és világa, melybe csak nagyritkán téved az öröm napsugara. Fogynak az emberek s mintha ennek a sajátosan egyéni életet élő magyar nemzet-töredéknek a napja is leáldozóban volna. Ideje megismernünk s feljegyezni róla a még feljegyezhetőt. Erdélyország — Tündérország; Székelyország — Meseország. Minden röge-köve, zege-zuga tele van regével, át-meg átítatva tiszta poézissal. Itt minden mozdulásra legendák, hagyományok, szokások mesés légiója támad és mozdul a föld alul. — E föld mesevirágait Nyirő telemarokkal szórja s nemcsak levelenkint szedi, hanem mindjárt egész koszorút köt belőlük.

E nagy gazdagság és bőkezűség azonban mintha megboszulná magát. A könyv egyik hibája épen abból származik, hogy sok, nehéz aranyhím terheli ruháját. Annyi rejtett vonatkozás, célzás, szimbólum, allegória kérdőjele áll elénk; annyi népi, helyi szokás sejtetése; oly sok ősi mithikus foszlány és maradvány van általánosan ismertül feltételezve, hogy az olvashatóság nyugodtsága nem teljes; virágnak, állatnak, kőnek, víznek, csillagnak titkos értelmű, csak bizonyos körülmények között mutatkozó, babonás jelentésű, — ma azonban már alig sejtethető vonatkozásai e szép elbeszélések tiszta élvezését határozottan gátolják. E mozzanatoknak, mint lényeges mese-alkotó elemeknek ily mértékben való felhalmozása irodalmi színvonalon álló, tehát a legszelesebb körök érdeklődésére méltán számot tartó elbeszélés-kötetben nem indokolt. Nem is szólva arról,

hogy hitelességük — enyhén szólva — legalább is problematikus. Nyirő a maga költői lelkének szép elképzeléseit mind e gazdag mesevilágban élő népnek tulajdonítja, anélkül, hogy azok valóban mindig a népé is volnának.

A nép nyelvéből vette nyelvének színpompáját is, ami egészen természetes; és nyelvünknek oly gazdagságát tárja fel, hogy az valóban meglepő. Stílusa néha már talán igen is gazdag s a gazdagsággal való kérkedés látszatát kelti; mintha egy-egy szólam csupán a szép hangzás, a tetszetősség, a ritmusos nyelvkezelésben való virtuóztatás megmutogatására való volna. Ennek kedvéért nagy áldozatokra is kész; még a világosság rovására is. Telve van szentenciákkal, bölcselgetésekkel, melyek néha untatnak; paradoxonokkal, melyeknek értelmét keresni kell; semmitmondó frázisokkal, melyek boszantanak.

A költői tehetséget elnyomja benne a virtuóz; a történetnek természetes kedvességét, önként adódó tanulságát (— hisz minden földi esemény tanulságot rejt magában; ezért hívják a történetet az élet tanítómesterének —), vagy eszmei tartalmát, szóval azt, amit a *költő* alkot, megzavarja a *szociológus*, világnézeti pártember. Félreismerhetetlenül Nyirő beszél s nem alakjai, melyeket épen ezért néha helyzetről-helyzetre improvizálni s a természetes megindulás után a kiszámított hatás elérésére irányítani kénytelen. Így lesz minden darabja *Tendenzstück*. Innen: alakjai negatív vagy pozitív irányban idealizáltak, álmodozók, rajongók, teóriákat elgondolók és elszavalók. Így állanak elő az „igazság sorsa felett kétségbeesettek“ (*Jézusfaragó ember*), „a régi tüzekkel kialvók s újakkal nem rokonok“ (*Földig le székely*), „a megsemmisülésbe szédelgő nemzetüket konok daccal, szomorú bensőséggel, hallgatagon nézők“ (*A klánéta*), az „anyja és lova melegen erősödött férfi-szűzek“ utolsó maradékai (*Vízbetemetkezés*), „igazsággal fertőzött vén apák“ (*Rapsóné rózsája*), „saját nyálában fetregő, mások tragédiáján szórakozó“ tanítók s naiv rajongással, tragikus rögeszmével evidens lehetetlenséget megvalósítani akaró Vass Ferik (*Gépendítés*), a szeretet és áldozat csálhatatlanságáról megbizonyosodó, remekbe faragott apák és fiúk (*Aranykehely*), költők, kik „úgy érzik, hogy a gyermekágnál a világ hatalmas sebe beszél általuk“ (*Az alvó gyermek feje felett*), idegenben pusztuló s övéikre meghatóan gondoló, önmagukat áltató Sebe Lacik (*Sebe László hazabeszél*), „ihlettől megejtett és természetfölötti

kötelességeket magára róvó“ magyar papok (*Az időnap előtt ébredt ember*), „önmaga özvegyévé lett, a szájalom szamarán ügetni“ már nem akaró barlangrajongók (*Csudálókő*), „az örülléssel kézenfogva járó“ apostollelkű Csele Tamások (*Értelek virág*). — Megdöbbsent, lehangol s lelkünket égeti ennyi peszsimizmusra hajló alapeszme.

Azonban ezzel távolrólsem akarom a tendenciák jogosultsága szépirodalomban kétségbevonni, csupán arra utalok, hogy ezek Nyirő könyvében oly erővel törnek elő, hogy messze túl-nőnek magukon a történeteken s már-már veszélyeztetik az elbeszélések reális költői értékét. A költő szubjektivitásának e hangos kizengése okozza egyszersmind e tragikus tárgyú elbeszélések lírai jellegét, *balladás* kidolgozását, szerkezeti egyenetlenségeit (v. ö. *Gyertyavilághoz járunk*). Telve vannak sejtetésekkel, az olvasóra bízott elképzelésekkel. Innen származik az olvasó szempontjából vett tiszta esztétikai gyönyörködés zavartsága: nagy emelkedések és zuhanások; álmélkodó önkénytelen kérdések: vajjon mi is akar ez lenni? Mert a tendenciák az illusztrálásukra költött történetek ellenére is végelemzésükben gyakorta homályban maradnak. Aztán nem érti az ember azt sem, hogy kifejezések és gondolatok oly sok szépsége mellett miért „hullafoltos imádságraktár“ a templom (66. l.); miért „vén néphamisítók a nyugatról jövő kantusos barátok“ (97. l.), miért „az Isten bosszúja az élet az emberen“ (112. l.), s „a menyország diplomatája“ a pap (124. l.), miért „imáhabaró“ a barát olvasója (60. l.)? — Igaz, sok mindent feledtetnek az olyan igazán művészi novellák, mint *Hull immár a fenyőtoboz*, *Aranykehely*, *Alvó gyermek feje felett*, mert ezek valóban hibátlan, maradandóbecsű alkotások; — az olyanok is, mint *A klánéta*, *Időnap előtt ébredt ember*, *A virág jussa*, mélyen belemarkolnak magyar lelkünkbe; de az idézett kifejezések, hanyag stílusfoltok mégis önkénytelenül kihívják az ellenmondást, s valami kellemetlen utánagondolásra bírnak.

De nem folytatom. A kötet a maga egészében és részleteiben azt a benyomást kelti, hogy ezek az önmagukban értékes, ember-javítást célzó és társadalmi igazságtalanságokat feltáró tendenciák; nemes felbuzdulásokat megbénító hatalmi tényeknek leírásai, — a gyengébbnek az erősebbel szemben való, önmagát felőrlő meddő küzdelmének rajza; az alakok egész sorozatának remekbefaragása; a népies nyelvkincsnek mesteri

kezelése és gyűjtése; őszinte, mély meghatottságot kiváltó szép jeleneteknek és mese-motivumoknak olykor művészileg kigondolt, olykor azonban hanyag és tervszerűtlen papírra-vetése: — mind csupán előkészületek, tervek, vázlatok, tanulmányfejek egy nagy összefoglaló székely-regényhez, mit e kötet után érdeklődéssel várunk.

Dr. Császár Károly.

PAKOC S KÁROLY: FORRÓ SZAVAK. Versek.

Az olvasó közönség rendszeren bizalmatlansággal fogadja a vallásos költészet megnyilatkozásait. Ez a tartózkodás nem indokolatlan. Elnyűtt közhelyeknél, sújtásos lelkendezésnél rendszerint nem igen találunk bennük egyebet. Ez a körülmény sekélyessé tette az egyházi költészetet. Rossz rímek, hibás ritmusok, szekérzőrgésszerű melódiák kerültek az olvasó közönség szemei elé sokszor inkább bosszantásul, mint az áhítat növelésére. Kevés igazi költői lélek szánta rá magát, hogy a vallási érzések hullámrezgéseinek legyen leadó állomása. Így aztán tehetségtelen dilettánsok tolakodtak be az Olympus berkeibe, épen azért, mert a bírálat nem követelte tőlük tulságos szigorúsággal a belépő jegyet. A józan kritika hiánya tette zavarossá a vizeket s a józan kritika hiánya miatt olyan lassú az emelkedés a vallási költészetben. Újabban ebben a tekintetben is örvendetes fejlődést látunk. *Sik Sándor* új idők óramutatója s ha egyelőre csak utánczókat szűl az ő iránya, az is nyereséget jelent a magyar egyházi költészet történetében. — Örömmel mutatunk rá *Pakocs Károly* könyvére is, mint a tökéletesedés egyik tünetére. Feltűnő változatosság, művészet, erő teszik könyvét kellemes meglepetéssé. Ez a dicséret csak nyer értékében, ha meggondoljuk azt a nehézséget, hogy *Pakocs Károly* nemcsak személyében pap, hanem költészetében is kizárólag kath. pap. Az élet keze még nem érintette meg lelke minden hurját, vagy helyesebben: még csak a vallásos érzés gyermeki kegyelet, a gondolkozó, tépelődő lélek tör ki a mélységből, más rezgésekre nincs hangja. És mégis, ezen a szűk határon is mennyi tarka változatosság mozog előttünk! Ez csak azt bizonyítja, hogy a legkietlenebb mezőkön is teremnek virágok, impressziók, álmok az igazi költői lélek számára. És *Pakocs*

költői lélek. Ime néhány költeménye. *Jöjjetek*-ben az igazi papot, Krisztus igaz szolgáját mutatja. Szemmel láthatólag Krisztus urunknak ez a mondása ihlette: Jöjjetek hozzám mindnyájan, kik fáradtak s terhelve vagytok... És ő magára alkalmazta e sorokat. Ő is hívja a világot, a gyermeket, hogy összeragasztja neki az eltört fabábut; a szenvedéllyel küzdő fiatal embert olajjal keni meg új csatára; a boldogtalan asszonynak új otthont épít a romokon, a céltalanul bolyongónak utat mutat, a haláltól remegő öreg emberbe bátorságot önt, mert: „Én pap vagyok“. *Révész*-ben Charonná lesz, aki vigyáz a réven s átszállítja az örökkévalóság utasait. *Halódó ágya mellett* c. verse az utolsó kenet szentségének megkapó költői feldolgozása. És így találja meg ő a költői tárgyat foglalkozása minden tünetében. Költői hivatásának legfőbb bizonyítéka épen az, hogy meglát minden színt, megérez minden kis rezgést, ami művészi ábrázolásra alkalmas. És igazi lírikus, mert mindent önmagán szűr át s önmagát teszi az ilyen alkalmakkor is a középpontba. Nem elvont, nem doktrinér, hanem önmagáról beszél, s így a tárgyak lírai átélésekké válnak, amelyek beleolvadnak a költői hangulat szivárványszínes dekorációjába. Ez a tulajdonsága mentette meg, hogy nem fulladt bombasztokba s nem temették el a sallangok. Ha kötetét elolvassuk, sok költeményének emlékét magunkba zárjuk és nem úgy vagyunk, mint pl. Klopstock lírai költeményeivel, amelyekben csak úgy ömlik a hév, de ezzel el is végeztük vele: egy költeménye se helyezkedett el lelkünkben hosszabb tartózkodásra. Pakocs költeményeiben sok a tűz, az erő, az egészséges áhitat. Elég pl. a *Tűz, Krisztus forradalmárai*, vagy *Hazám* címűekre rámutatnunk.

E jelenségek mellett azonban vannak fogyatkozások is. Mindjárt a stílusra kell megjegyzést tennem. Az egyházi költészet különös kedvvel kapott Bajza és társai finomságain s igen megható, de igen rossz szóösszetételein. Milyen szép is az, amikor Bajza bájvidék, viránymező, búvirág s kéjrózsákkal koporsószegezi ki verseit. Ez a stílus ma is kísért a kath. vallási költészetben. Még Pakocs sem tudta függetleníteni magát ettől a hatástól. *Kíntűz, vágyrom, kínbilincs, vádláng, üdvmosoly, vágypohár, vágyteli, jajteli* nála sem ismeretlenek s különösen bántó a sok istenes összetétel: Istenöröm, Istenláng, Isteniga, Istenfényáradat, Istenkedves stb. Előfordulnak

ilyen kitételek is: lelkem *ingad*, sóhajok közt *anyálom a jajvilágot*; vagy ilyen rakéták: „ők mutattak *hajnalló éj-eket*“, „Krisztus tüze *bíborolta őket bornak*“. — Mindez csak bősége a nedvnek, amin okos mérséklet hamar segít.

Nagyobb hiba, mikor néha nem tudja interpretálni lelke gondolatát. Ilyen a *karácsony a munkásnegyedben*. A költő körülbelül egy vad proletár átalakulását gondolta el a karácsonyi est hatása alatt. Ebben a formában azonban nem látunk belőle semmit. Nem tudjuk, hogy miért találja a szerző épen a proletár lakásában, családjában a jászol lelkét? s még nagyobb hiba, hogy a költő nem is mutatja a proletár megbékülését. *Gyöngyszületés*-ben nagyon erőltetett a gyöngy születésének magyarázata s alkalmazása sem talál. Hosszabb reflexió után igen szép költeményt lehetett volna csinálni belőle. *Biztatás* c. is kissé ellaposul az utolsó három sorral, pedig különben igen szép ez a költemény.

S végül, hogy a versformára vonatkozólag is mondjak valamit, Pakocs nem kötött versszakokban dolgozik. Ez még nem hiba; jambikus sorai így is könnyen hullámzanak. Bizonyos mesterkéeltséget okoz azonban, hogy ott rimel, ahol akar. A sorok hosszúsága t. i. nagyon szeszélyes. Szinte azt mondhatnám: ha egy jó rím kerül elő, akkor megáll s a következő szót átviszi a másik sorba. Ez az értelem rovására esik, de legkönnyebb módja, hogy az ember tökéletes rimeket adjon.

Pakocs könyve határozott nyereséget jelent irodalmunk számára. Értékes biztató, amely után nagy reménnyel várjuk a következő kötetet.

Rass Károly.

SZIKLAY FERENC: HANGZATKA. Regény.

A berlini L. Vogenreiter cég magyar osztályának kiadásában megjelent, ezen izléses kiállítású kis könyvet Csehszlovákiából hozta a posta. A szlovenszkói és ruszinszkói magyarságnak szeretettel ajánlja a szerzője, ki ennek a magyarságnak egyik vezető egyénisége, szerkesztői és írói tollal küzdő katonája. Nekünk, a ma már oly sok darabra tördelt magyarság erdélyi elszigetelt részének, nagyon jól esik életjelt kapnunk csehszlovákiai testvéreinkről ezen túlnyomóan az ő földjükön és az ő légkörükben mozgó, lebilincselően kedves kis munkából.

A boritéklapon stilizált kép: térdére roskadó, derékban megtört, magyar sűjtásos ruhájú, a hányt-vetett életben eltorzult arcú, féleleven alak; lelógó jobb karral, baljában hegedűjét a vonójával együtt görcsösen a szívéhez szorítva. A háttér távlatában gémes kút, sugár torony. — „Eltörött a hegedűm . . .” Ez a regény alaptónusa, és ez a témája. Azoknak a száz évvel ezelőtt egyre-másra felbukkanó magyar zenezeseniknek egy szomorú példánya, akik „mindjárt fiatalon a virtuóz pályára mentek, amely valamennyiüknél fényes sikerrel kezdődött és teljes elzülléssel, gyászos pusztulással végződött.” — Fabó találó szavai szerint: „csak virtuóz hegedűművészek voltak és ez volt végzetes tragikumuk.” Közülök leghuzamosabban tudott ekzisztálni, sőt a dicsőség magaslatán megmaradni Bihari János, az egykori „cigánykirály”, a „magyar Orpheus” — azért, mert tudott 24 tagból álló nagyszerű bandát szervezni és azt évek hosszú során vezetni, míg 55 éves korában a balkeze megbénulását maga után vonó balesete őt — a pazarlás fejedelmét — is nyomorba taszította.

Csermák Antal — a regény főhőse — azonban mindvégig solo-muzsikus maradt éppen úgy, mint nagy mestere, Lavotta János. Az ő életének tragikus pályája attól kezdve, mikor a bécsi szalonokban feltűnik a fiatal cseh származású hegedűművész, Anton Cermak Edler von Luid und Rohan, — fel a magasba, amint Bihari játékától elbűvölten teljesen szakít addigi német muzsikájával és Lavottától eltanulva, legnagyobb mesterévé lesz az akkori magyar zenének, — az egri, gödöllői, budai fényes napokon át, midőn mint nemes Csermák Antal elbűvöli az előkelő magyar világot, — le az útszéli csárdák, falusi pajkos gyerekek, részeg parasztok kicsúfolt, lezüllött Csermakk Tónijáig: ez a hegyes szög alatt felhajtott kő szabályszerű parabolikus pályáját mutató vonal jelzi a regény meséjének a menetét. Ebbe a tragikus parabolába belekapcsolódik a grófi leány, Nádszeghy Zsófia, hasonlóan tragikus szerelmi története, mely végül a budai hegyek közt a monarchiabeli első kiseddívő megalapításának lágy akkordjaiban hangzik ki.

Sziklay Ferenc muzsikus és pedagógus. E kettős szerelme oltárán áldoz bensőséges hangulatú regényében. Az ő saját leleménye-é a két történetnek: a főúri hölgy iránti szerelmében elbukott Csermák Antal síralmas sorsának s a Brunswick Teréz grófnő életének annyira találó összekapcsolása? — vagy magát

e kapcsolatot is készen találta-e valahol éppen úgy, mint a mese anyagát szolgáltató történetet? — ezt a kérdést nem volt alkalmunk tisztázni. Amennyire nyomozásunk elvezethetett, az annyi, hogy Brunswick Teréz talán Beethoven iránti szerelme miatt szánta el magát szűzi pártája örökös megőrzésére és később az első kisdudnevelő intézetek alapítására. Ha ez az adat vezette volna a szerzőt regénye két főalakja sorsának egybekapcsolására, csak szerencsésnek mondhatjuk a behelyettesítést. És ami a művészi alakítás legfőbb feltétele: sikerült neki regénye két főszemélyében lelkünkhöz nagyon közel álló, élő alakokat teremteni.

És itt mindjárt megjegyezhetjük, hogy e kis terjedelmű regény aránylag elég nagy számú alakjai közt nincsen egyetlen egy sem, amely élettelen bábként terhelné, vagy éppen akadályozná a mese lebonyolítását. Még ha csak ideiglenes szerepre, vagy éppen csak pillanatnyi szükségből jelennek is meg, legalább egy találó vonás életet lehel beléjük és mind a magok megfelelő helyére vannak beállítva. A szerző általában csak nagy vonásokkal jellemez, — kisebb terjedelmű munkájában alig is lehetne tere a realiztikus részletezésre a belső arányosság megzavarása nélkül, — de a jellemvonások találók s ezért alakjai mégis reálisak. Hogy egészen mellékes alakokat említsünk: mennyire élethűen van beállítva a bécsi kofa, tante Marie, humoros alakja, vagy a Kócos Peti, meg a Csuhaj Pista útszéli betyárok bakonyi romantikája. A nagy Beethoven — még mint a körmeit csak sejtető fiatal oroszlán, Grassalkovich herceg, a „cigány“ virtuóz Bihari, de még inkább a főhős életébe döntően belejátszó, vele hasonlóan tragikus sorsú Lavotta János (kinek szintén a magyar méreg, a bor, az ő „servus humillimusa“ a megölője) stb. már jobban kidomboruló alakok; míg a mesében súlyos szerepet visz a ravasz és makacs diplomata, a háttérben folyton ott mozgó s csakhamar császárrá vedlő korzikainak bécsi követe, Jean Baptiste Bernadotte, ki Csermákot Párisba édesgeti s kinek mint későbbben „svékus királynak“ az alakja még az elbukott, az alföldi országút sártengerében fetrengő Cser-makk Tóni elhomályosult agyában is ott motoszkál: ő hozzá készül folyton Párisba, vagy éppen Svédországba világhírű hegedűkirálynak.

A szerző fő ereje a jellemalkotásban van. Találó képet rajzol az utolsó Illésházyról, István grófról, ki a művésznek

fő pártfogója. Ő taníttatta Prágában, ő viszi be a főúri szalonokba Bécsben és Magyarországon; kész vele vagyont megosztani vagy fiává fogadva, az egészet reá hagyni, mivel neki úgy sincs más örököse. Hiszen a pletyka úgyis vér szerinti testvéreknek tartja őket és ők magok is hihetőnek gondolják ezt. A szerző helyes kritikai érzékkel kiigazítja Csermák életrajzírójának azt a tévedését, mintha a művész az István gróf természetes fia lenne. A köztük levő csekély korkülömbőség is kizárja ezt. István gróf apjától, János gróftól származtatja a vérségi kapcsolatot. Illyésházy mindjárt kezdetben rá mutat az örvényre, mely öccse előtt a Nádszeghy grófnő iránti szerelme által megnyílik. Magyarországon, a zsenik temetőjében, meghódíthatja művészetével egy főrangú hölgy szívét, de a kezét soha. Ezért akarná fiává fogadni, hogy mint Illyésházy gróf elnyerhesse szerelme tárgyát. Az ifjúnak művészete erejében való bizakodásán hajótörést szenved bátyja jóakarata. Így jár vele akkor is, mikor utóljára felszedi az útszélről. Az összetört ember még mindig képes megszökni a „rabságból“, a „strázsától“.

A Nádszeghy grófi család idilli élete Nádszegen hamar tragikusra fordul. Nemcsak a Zsófia tiszta, eszményi szerelmének dacos határozottsága miatt, hanem „öccse“, a kisebbik leány, a szilaj „Pistának“ (Stefánia) oly hamar tragikusra fordult házassága miatt is. Helyes művészi érzékkel van oda állítva ez a kedves, pajkos leány az életet annyira komolyan néző nénje mellé. Mennyire vele van minden részvétünk későbbi szerencsétlenségében, könnyelmű férjéhez való hűséges ragaszkodásában és a nyomorba jutott szegény asszony hamar elkövetkezett halálában; hogy aztán árván maradt gyermekeinek ápolása az „irigy“, „gyűlölködő“, „vénleány“ nénjére maradjon s azt egy magasztos eszme megvalósítására vezesse. A szerzőnek ez az alak is adva volt Brunswick Teréz élete történetében, nővére, özv. Deym Jozefin grófnő és gyermekei személyében. A Jozefin nevet az anya, Nádszeghy grófné, passzív, de szeretetreméltó alakjára ruházta a szerző. Igen jól megrajzolt alak az apa, Nádszeghy István gróf, a maga „copfos táblabírói elfogultságával“, hajthatatlan makacsságával, a zsványok előtt egyszerűen a pisztolyát vizsgáló nyugodt bátorságával, majd magába fojtott néma bánatával, hogy mint egymásnak örökös némaságban élő szemrehányása legtovább maradjon életben Zsófia mellett.

Nem részletezzük a két főalak jellemét. Benne van az életük történetében. Következésképpen, a legkisebb ellenmondás nélkül fejlesztve, keresztül vive.

Kissé bővebben foglalkoztunk a regény alakjaival, mert a jellemalkotást, és általában a kidolgozást tartjuk e mű fő érdemének. Sziklay F. megelégedett a mesével úgy, ahogy majdnem egészen készen kapta. Nem igyekezett saját leleményéből kibővíteni, gazdagítani. Pedig az alkalom szinte kínálkozott hozzá. Tehette volna főhősét harcos alakká, ki nem hátrál meg olyan könnyen a művészetét annyira lealázó apa elfogultsága előtt. Kínálkozott a Markó Miklós által említett szerelmi kaland a jómódú budai polgár leánnyal, kit a csalódott művész a Gellérthegy alatt a Dunába taszít, hogy aztán esztét vesztve világgá szaladjon. Elkísérhette volna főhősét — ugyancsak a Markó kalauzolása mellett — a cárhoz is Oroszországba, hová a Brunswick grófnő élete is elvezet. Mindezt az író öntudatosan mellőzte. Megmaradt a fizikai parabola vonala mellett. Nem akart nagy regényt írni, amit Csermák Antal egyénisége valóban aligha bírt volna meg. A Markó által adott rajz különben rövidsége mellett is zavaros, talán nem is egészen hiteles.

Sziklay kisebbszerű, szerényebb igényű munkát akart írni. És ezt a feladatát minden elismerésünkre méltóan oldotta meg. Művét a nyelvújítás szótárából vett névvel keresztelte meg Hangzatkának. Természetesen nem a Kunos Szófüzére szerinti „szonett” értelmében, hanem azt a hangolást érti alatta, mely minden hegedű-játékos előadását meg szokta előzni. A regény szerint Csermák az egri érsek hangversenyén főként a Zsófiika unszolására a pillanat ihlete alatt csinált ilyen „kicsi Hangzatkát.” És ennek akkordja haláláig elkísérte. A veszprémi kávéház márvány asztalára ennek jegyeit írta le utóljára az örület lázában és utána holtan bukkott le a földre. Nem sikerült megtudnunk: maradt-e Csermáknak ilyen című rögtönzése, vagy ez tisztán a regényíró kitalálása? Különben e szóval is, mint sok más oda vetett rajzával, Sziklay egy-egy találó vonását állítja elének annak a kornak, melyben regénye játszik. Napoleon alakjával és a messze távlatban fel-feltűnő tetteivel pedig megadta kis művének a történeti aláfestést.

A regény címét ígéretnek vehetjük. Aki így tud hangolni, attól még nagy produkciókat várhatunk.

Kovács Ferenc.

Farkas Gyula: Vörösmarty az ember. Berlin. Voggenreiter könyvkiadó cég magyar osztályának kiadványa. 1924. 8 r. 52 l.

E kis füzet Vörösmartynak 27 olyan költeményét tartalmazza, melyek benne első sorban az embert mutatják. Nagyon szerencsés gondolata volt Farkas Gyulának e kis füzet összeállítására, hiszen a könyvkiadók rövidlátó spekulációja Vörösmartyt valósággal elzárta a nagy közönség elől. Csak diszkiadásai voltak, nem pedig könnyen zsebbetehető, sétára is magunkkal vihető kiadásai. Ezért elszoktunk tőle. Farkas Gyula most ezen a helyzeten akar változtatni. Az nem baj, hogy egy ilyen vállalkozás „nem csinál nyarat”. A könyvkiadók előbbutóbb rá kell, hogy jöjjenek arra, hogy az irodalomnak ilyen kisméretű szép és megbízható kiadásokkal szereznek igazi barátokat. Amíg valamely író drága diszművekbe van bekriptázva, addig az irodalomnak csak halottai vannak. Az élőirodalom zsebbetehető, magunkkal vihető könyvek és füzetek kiadása által születik meg. Ezért a legnagyobb melegséggel ajánljuk e füzetet olvasóinknak. Megrendelhető a kiadó címén (Berlin, Ungarisches Institut der Universität, NW. Dorotheenstrasse 6).

Még csak azt említjük meg, hogy a füzet végén Vörösmartynak nagy szeretettel megírt jellemrajza olvasható Farkas Gyula tollából. Ehhez külön is gratulálunk. bi.

A NÉPSZINMŰ.

(Nyílt levél *Szentgyörgyi István* színművész úrhoz.)

Drága mester!

„*A templom küszöbén*” című darabom első előadásakor* két öreg idealista, aki még hisz *a népszínmű életerejében és földi hivatásában*, egy megértő diszes, nagy közönség viharos tapsainak engedve, a színpadi lámpák elé került. Azt mondják érdekes látvány volt, amint a nyolcvanas években botorkáló két öreg: színész és szerző, a lelkesen ünneplő közönség előtt hajlongott.

Én is úgy tartom, hogy egy ilyen jelenet ritkaság számba megy. Mert egy-egy fehér hollót, egy-egy „utolsó” mohikánt még

* 1924. április 29-én, a kolozsvári Magyar Színházban „*A templom küszöbén*” külön ismertetésére visszatérünk. Szerk.

lehet látni itt vagy ott, de hogy az ember két „utolsó” mohikánt elevenen egyszerre lásson maga előtt, oly ritkaság, aminőhöz még felemelt premíer helyárákon sem juthat minden földi halandó. A rossz nyelvek mondhatták, hogy ez a nagy ünneppetetés tulajdonképen utolsó *tisztesség adása* volt a „népszínmű” utolsó mohikánjainak; de nem úgy áll a dolog. Ez a nagy tisztesség még nem is a haldoklóknak, hanem az egészséges élőknek szólt, akik a néplelket akként tudták megszólaltatni, hogy annak egyszerű tartalmával, természetes bájával a legműveltebb rétegek figyelmét is letudták bilincselni és azoknak tetszését kierőszakolni. Én ebben az előadásban a *népszínmű életerejének diadalát láttam*, önkéntelen megnyilvánulását a *szép, jó és nemes* iránti érzésnek, amely a közönségből mindig és mindenütt kitör, ahol ez csak alkalomra talál.

Erre a színházi közönség, „A *templom küszöbén*” előadása estéjén is alkalomra talált. Kie az érdem? Ki csiholta ki a megértő közönségből ekkor az első szikrát, hogy az aztán lángba borítsa s tetsző tapsokra kényszerítse a lelkeket? A közreműködő művésznők és művészek gárdája; az Ön művészte, Mester, mert a szerző a darabnak csak a konturjait rajzolta meg, az alakok szájába is csak pusztá szavakat adott, de az alakokba Önök lehettek lelket, öntöttek beléjük érzést, amelynek skálájából kialakult az öntudatos élőlény, a létező eleven ember.

Az Önök művészi játéka terelte a közfigyelmet a szerző felé is; Önök vertek pockot az én talpam alá, hogy magasabbnak látszassam, amiért igaz, őszinte köszönetemet és hálámat fejezem ki úgy Önnek, Mester, valamint mindazoknak, akik engem ilyen tisztességhez juttattak.

De nem kevesebb köszönettel és hálával tartozom annak a közönségnek is, amely mindig minden elfogultság nélkül jóindulattal, rokonszenvvel, mondhatom, szeretettel kezelte színpadi termékeimet. Ez a nemesen gondolkodó közönség csinált belőlem népszínmű író; — ha volt bennem valami kis tehetség e nemben, azt ő fejlesztette tovább, ő buzdított a további munkára. Velem szemben megértő és igazságos volt; adott tapsot, nyújtott babért, de részesített hideg zuhanyban is, hogy egészen el ne bizzam magam s ne éljek vissza az ő bizodal-mával.

Ön, Mester, negyvenöt éven át, színműírói pályámon lépésről-lépésre kísért, tanácsadóm, támogatóm, magyarázó volt. Tetemre hívom Önt, egyetlen élő szemtanúmat, aki hitet tehet arról, hogy szándékaink tiszták, becsületesek, őszinték és önzetlenek voltak. Nem voltak rejtett céljaink. A román néplelek kincseinek feltárása volt a valódi cél nem azért, hogy azzal ártsunk, hanem azért, hogy használjunk vele. Munkámban az atavisztikus fajszeretet volt vezérem, amely soha egy pillanatra sem tért el céljától: a kölcsönös megbecsülés, a megértés, a béke útjain haladni előre, tovább minden tétova és habozás nélkül. Én csupán erre gondoltam mindig.

Emlékszik Ön, Mester, 1879-ből *Szép Iliánára*, amelyben a román népelem *első ízben vonult fel a magyar színpadra?* Hiszen Ön volt a darab *Bocotasz Tódorja*. Milyen közönség, milyen lelkesedés, milyen siker! Ez a darab nem annyira vékony meséjével, a szerző sok helyütt esetlen mesebogozásával hatott, hanem friss, szokatlan miljöével, a román falusi „*paraszt*” észjárásával, viseletével, katrincájával, dalaival, táncaival, szóval a román falu sajátos *én-jével*, ami a közönség előtt meglepően újnak, eredetinek és érdekesnek mutatkozott. A *Calușer-tánc* valóságos riadalmat szült, amelynek ismételtetése az összerogyásig ki fárasztotta a kimerült táncosokat.

Szép Iliána aztán kiindulva az akkori Kolozsvárról, bevonult Budára, eljutott Pozsonyba, Szegedre, Temesvárra, Aradra, Brassóba, az ország minden színpadára, hogy román dal és tánc járta az ország egyik szélétől a másikig. *Ez a diadal nem a szerző, hanem a román népkincs, a sajátos román néplelek, a román népszellem diadala volt.*

De egyébire is emlékezhetik Ön, Mester, például 1881-re, a *Falu ládájára*, amelyben Ön egy falusi bírót játszott. Milyen szereplők! *Pálmai Ilka, Gabányi Árpád, Várad Miklós, Vendrei, Krasznai Mihály* stb. Nem használt semmi doktori tudomány, semmiféle művészi ördögösség, varázsszer és injekció, a darab szemünk láttára vérzett el. Az igazságos közönség a szerzővel szemben még akkor is gyöngéd volt. *Jelenlétéről nem vett tudomást; nem szégyenítette meg, nem idéztette őt a lámpák elé, hogy azoknak fényénél lássák azt a szerzőt, aki megmagyarázhatatlan módon, egy színdarab értékelésénél annyira tévedett.*

Az elbizakodott embernek ez a lecke jól fogott. Felrevonultam s gondolkoztam. A népszínműírásról nem voltak még tisztult fogalmaim. Sablonok szerint dolgoztam, olyan úton jártam, amelynek minden oszlopfáját, minden kavicsát ismerte a világ. *Carmen Sylva*, román királyné, román pásztoridiljei, nagy hatással voltak reám. A fenyves, a havasok, azoknak szétszórt lakossága, élete, erkölcsse. Különösen pásztorvilága vonzott. Így jutottam el *Flórika szerelméhez*, a *Havasi rózsákhoz*, *A templom küszöbéhez*, s a *Flórika keservéhez*, amely a *Flórika szerelmé*-nek két év utáni folytatása volna. Ez, mint a román parasztbecsület, erkölcs és munkaszeretet tipikus megnyilatkozása és glóriája, befejező része volna feltett céloknak és színpadi feladataimnak. Már nincs tovább, nekem, érzem, elég volt.

Mester! *A templom küszöbén* című darabom előadása alkalmából szerzett benyomásaim s tapasztalataim arra kényszerítenek, hogy higgyek a népszínműnek, mint színpadi műfajnak feltámadásában és boldogabb jövőjében. Szerintem nem halt meg az, csak alszik. Ne mondja nekem senki azt, hogy a néplélek, a népélet kimerült, mert a néplélek örök és kimeríthetetlen, akár a tenger. Ősforrás az, amely kifogyhatatlan; vize mindig friss, tiszta és üdítő, csak szennyel, piszokkal nem kell megfertőztetni. A vadvirágnak is meg van a maga sajátos színe, illata, zománca, himpora, harmata, csak nem kell durva kézzel leszakítani. És ne mondja senki, hogy ma már senkinek sem kell a népszínmű. A jó népszínművek ma is mindig megtöltik a házat; *Flórika szerelme* is huszonöt év óta mindig zsufolt házak előtt került a színpadi deszkákra s nem tudnám meghatározni, mikor volt nagyobb és lelkesebb közönsége, amikor először, vagy amikor utóljára láttam.

A népszínmű irodalom hanyatlásáért ki a felelős? A színházakat nem lehet emiatt felelőssé tenni. A színigazgatók a jó portékát minden műfajból szívesen megveszik, a színírók azonban ilyen portékát ma már egyáltalán nem szállítanak. Azt mondják: „elfogyott, nem létezik többé, kiment a divatból.” Ma színműírókat a falu, a havas, a fenyves, a néplélek, a maga naivságával, idilljeivel nem érdekel, a néplélekből ők egy kis szikrát sem tudnak kicsiholni többé.

Ugy van. A néplélek megismeréséhez helyszíni tanulmány, a néplélekkel való rokonszenvezés, az idillek iránti érzék, a

havas-mászáshoz s a göröncös barázdákhoz vezető rossz utakhoz egészséges izom, jó tüdő és szív szükséges, amikkel az aszfalt síma járdáihoz és a vikszos parketthez szokott városi már nem rendelkezik. Ebből az elemből hiányzik a paraszti szokások és erkölcsök felfogására és megértésére szolgáló készség; a paraszti lélek mindig gyönyörködtető poéziséről fogalma sincs, ami nem is csoda, hisz a városi pipa-füstös kávéházak légkörében, ezzel a fogalommal nem is találkozhatik.

A mai színműíró — mindenütt — könnyebb s mondhatjuk, könnyelműbb oldaláról fogja fel hivatását. *Ma már nincsenek szinpadi alkotások*, csak könnyű vásári munkák, fércelmények; csak afféle *tiszavirágrajzások*, amelyeknek állatkái néhány óráig repülnek, sütkéreznek a napon, szeretnek, hogy estvére elhulljanak, mint őszkor a legyek. A szinpadi termékek tartalmasabb része ma már inkább a szabóműhelyekből kerül ki; a kosztümökhöz szükséges magyarázó részeket a szövegírók az indián kacikák és a maharadzsaák lehetetlen világából adják, amely a néző lelkeket meg nem tölti malasztal, hanem azokban tátongó úrt hagy maga után hátra. Ez az írás könnyen megy. Egy picolló mellett egy pár ötlet, útszéli vicc, valami lehetetlen, valami még nem látott eredeti fogás, ami mosolyra, hogy ne mondjam, röhögésre készíti az embert; egy képtelen mese, amelyhez sem a művészetnek, sem a jóízlésnek, sem a józan-észnek, sem az életnek, sem az erkölsvilágnak köze nincs, e megbeszélésből aztán kipattan az érdekes cím, a soha meg nem látott eredetiség, mondjuk a *Szunyogkirály*, akinek megszületése és zümmögése mocsaraiból a messzevilág gyors szikratávírója útján hozzánk is elhallatszik s azt már nekünk is látnunk kell, hogy elmondhassuk, hogy lépést tartunk a korrallal, a civilizált világ izlésével és szellemi igényeivel. Ez ma már nem helyi hanem világkurzus, egy divatos penész a torkon, ami az embert az egészséges légzésben megakadályozza.

Mester! Én *A templom küszöbén* előadásán meggyőződtem arról, hogy a mi városunkban a népelemtől felfelé a legdistingváltabb rétegekig, van egy nagyon tekintélyes közönség, amely a természetnek naív költészetében, a falusi, a pásztori idillekben is tud gyönyörködni, s amely minden dobszó és harsona nélkül is megtölti Thália templomát, ha abban abból a nemből valami megbízható anyagot nyújtnak neki. Valóságos lelki gyönyörűséggel néztem azt a derült közönséget, amely,

mint az üvegbura alatt elalélt madárka, ha egy kis élenyhez jut, virgonc, röpkedő lesz... ez a közönség is, a falu, a havas ózondús levegőjében, mintha valami tiszta, friss légkörbe került volna, felélénkült, lelkesedett, tapsolt, tisztán attól a gyönyörtől hajtvá, amelyet neki ez az egyszerű, természetes, igénytelen kis történet a maga ártatlanságával okozott. Egy kis ideálizálás egy kis poézis a léleknek éleny.

Ez a gondolatmenet arra a felkiáltásra készlet: *Vissza a régi ideálokhoz!*... De nem! Nem akarok a kerékkötő szerepére vállalkozni. Ha ma ez az újkori szinpadí izlés oly imponáló alakban kívánja a könnyelműbb Múzsák ételeit, ám szolgáltassa ki számára a világkurzus megfelelő adagban, nehogy kiessen valaki világforgalomból. Ne vegyék azonban rossz néven azt sem, ha akadnak még olyanok is, akik a falu, a havas, a természet idilljeiben, naivitásában, moráljában is tudnak gyönyörködni. A maharadzsák világával és kultuszával ne üssék agyon a néplélek világát sem, amelyből minden nemzet él s amelyből erkölcsi súlyát és erejét szivja fel. Az állam, amelyben kisebbségek vannak, a szinpad útján is hason oda, hogy azok egymást megismerjék, megbecsüljék és egymást megszeressék. S különösen azok az államok járjanak elől, amelyekben minden ember a *demokráciát* pengeti lantján; ahol minden madár erről csiripel. Igyekezni kellene, hogy ez ne üres szólam legyen, hanem tény.

Béke velünk Mester! Mi nyugodtan halhatunk meg; késő vénségünkig híven kitarítottunk a népszínmű zászlója mellett, amelynek Ön sok dicsőséget szerzett.

Az életben lett volna ugyan még egy álmom: a „*Flóríka keservében*” látni az Ön művészi alkotását, amint öt éves unokáját térdein táncoltatja; amint *Precub* szolgáját „üzletébe” mint gázdát beülteti és megházasiája; mint nyugalomba vonult szénégető, miként támasztja dúsgazdag vejének, Juonnak, kapufélfáját és mint gyötrődik és emészti magát a a földi lét sok ostobaságai, kicsinyeskedései és butaságai miatt, amelyek az emberi lélek nyugalmaét megzavarják. De elismerem, egy halandónak igen sok jutna így az élvezetből. Majd a másvilágon pipaszó mellett erről többet eldiskurálhatunk. Tehát a viszontlátásra!

Fogadja nagyrabecsülésemet, amellyel maradtam,

Kolozsvár, 1924. május 26. mindig híve és barátja!

Dr. Moldován Gergely.